

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK

SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, †BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK
LXI.

AZ ÉSZAK-BAKONYALJAI
NÉMET FALVAK DÜLÖNEVEI

IRTA

PÉTERDI OTTÓ

BUDAPEST, 1934

PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK)
NEMZETI KÖNYVKERESKEDESE.

A NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK eddig megjelent füzetei:

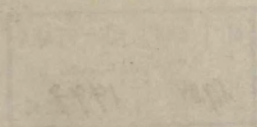
(Von den in ungarischer Sprache verfassten und mit je einem deutschen Auszug versehenen Arbeiten zur deutschen Philologie sind bis jetzt folgende Hefte erschienen:)

- I. Thienemann Tivadar: Német és magyar nyelvújító törekvések. (Bestrebungen auf dem Gebiete der deutschen und ungarischen Sprachreform.) 1912. ... 1.50 P
- II. Csáki Richárd: Honterus János német iratai forráskritikai és nyelvészeti szempontból. (Quellenkritische und sprachliche Untersuchung der deutschen Schriften des Johannes Honterus.) 1912. ... 1.50 P
- III. Dr. Hajek Egon: Az erdélyi szász regényirodalom a XIX. század közepén. (Der siebenb.-sächsische Roman um die Mitte des 19. Jahrhunderts.) 1913. ... 2.50 P
- IV. Roth Alfréd: Tanulmányok (az erdélyi szász) Roth Dánielről. I. Roth Dániel élete. II. Roth Dániel regényeinek és novelláinak forrásai. [Studien über (den siebenb.-sächsischen Romanschriftsteller) Daniel Roth: 1. Das Leben Daniel Roths; 2. Die Quellen der Romane und Novellen Daniel Roths.] 1913. ... 3.— P
- V. Dr. Huss Richárd: Az erdélyi szász nyelvjárástanulmányozás mai állása. (Der heutige Stand der siebenbürgisch-sächsischen Sprachforschung.) 1913. ... 2.— P
- VI. Hollitzer Gyula: Liszt Ferenc és a weimari irodalmi élet. (Franz Liszt und das literarische Leben in Weimar.) 1913. ... 3.— P
- VII. Schwarz Frigyes: A soproni hienc gyermekdal. (Das Kinderlied der Hienzen in Sopron-Oedenburg.) 1913. ... 4.— P
- VIII. Szentirmay Gizella: Mörike Eduard „Maler Nolten” című regéje. (Ed. Mörikes „Maler Nolten”.) 1913. ... 2.—
- IX. Czinkotszky Jenő: Oswald újbányai jegyző német verses elbeszélés a XIV. századból. (Die deutsche Verserzählung Oswalds des Schreibers aus Ujbánya-Königsberg in Ungarn aus dem 14. Jahrh.) 1914. 2.50 P
- X. Schwartz Elemér: A rábalapincsközi (délbajor) nyelvjárás hangtana. [Lautlehre der (südbayerischen) Mundart zwischen der Raab u. Lafniz in Westungarn.] 1914. ... 3.50 P
- XI. Trócsányi Dezső: Humboldt Vilmos nyelvbölcészete. (W. von Humboldts Sprachphilosophie.) 1914. ... 2.— P
- XII. Kádár Jolán: A budai és pesti német színészet története 1812-ig. Függelékül a budai és pesti német színházak műsora 1783—1812. (Geschichte der Ofner und Pester deutschen Theater bis 1812. Als Anhang das Repertoire der Ofner und Pester deutschen Theater 1783—1812.) 1914. ... 3.— P
- XIII. Moór Elemér: A Toldi-monda és német kapcsolatai. [Die (ungarische) Toldi-Sage und ihre Zusammenhänge mit der deutschen Sage.] 1914. ... 2.— P
- XIV. Koszó János: Fessler Ignác Aurél élete és szépirodalmi működése [Ignaz Aurel Fesslers Leben und schöngeistiges Wirken.] 1915. 2.50 P
- XV. Mornau József: A szeghegyi német (rajnai frank) nyelvjárás hangtana. [Lautlehre der deutschen (rheinfränkischen) Mundart von Szeghegy (Kom. Bács)] 1915. ... 2.50 P
- XVI. Hollaender Rózsi: Déry Julianna (1864—1899) élete és költészete. (Julianne Déry's Leben und Dichten. 1864—1899.) 1915. ... 2.— P
- XVII. Zuber Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. (Geschichte der ungarländischen deutschen Zeitschriften bis 1810.) 1915. ... 3.— P
- XVIII. Happ József: Bébi község német (középbajor) nyelvjárásának hangtana. [Lautlehre der deutschen (mittelbayerischen) Mundart der Gemeinde Bébi (Kom. Veszprém).] 1915. ... 3.— P
- XIX. Dr. Weber Arthur: A szepesi nyelvjárástanulmányozás története. (Geschichte der Zipser Dialektforschung.) 1916. ... 1.50 P
- XX. Várady Imre: Gellert hazánkban. (Gellert in Ungarn.) 1917. ... 3.— P
- XXI. Pausz Gabriella: Nemes Artner Mária Terézia (1772—1829) és írói köre. [Marie Therese von Artner (1772—1829) und ihr literarischer Kreis.] 1917. ... 3.50 P

AZ ÉSZAK-BAKONYALJAI NÉMET FALVAK DÜLŐNEVEI

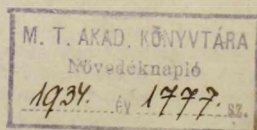
IRTA

PÉTERDI OTTÓ

BUDAPEST, 1934

166510

A SZERZŐ KIADÁSA.

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCSETT.

TARTALOM.

	Oldal
<i>Előszó</i>	4
I. <i>A dülönévkutatás:</i>	5
1. Tárgya	
2. Feladata	6
3. Célja (szisztematikus módszere)	7
4. Heurisztikus módszer	9
5. Magyarország története	10
II. a) <i>A nyelvjárás és a dülőnevek.</i>	12
Az északbakonyaljai német nyelvjárás rövid	
1. hangtana és a magyar szavak ejtése	14
2. szótana:	
a) a tartalom tudatossága melletti szerkezetfejlődés a	
szavakban	16
b) az értelemnek tudat alá merülése melletti szerkezet-	
fejlődés a dülőnevekben	17
c) a dülőnevek szóképzéstana	19
3. A dülőnevek esettana	20
b) <i>A községhatárok beosztása a XVIII. sz.-ban</i>	21
III. <i>Az észak-bakonyaljai német falvak dülőnevei.</i>	24
1. Bakonygyirót határának kialakulása	24
2. Bakonykoppány dülőnevei	29
3. Bakonypéterd dülönévkincse	35
4. Bakonyszentiván határalakulása	39
5. Fenyőfő határa	43
6. A kultúrmunka Románd dülönévképében	46
7. Szücs határképe dülőnevei alapján	51
Összefoglalás.	54
<i>Irodalom.</i>	58
<i>Tárgymutató</i>	60
<i>Deutscher Auszug.</i>	62

ELŐSZÓ

Az északbakonyaljai dűlőneveket tárgyaló kis tanulmányom egyrészt forráskiadás kíván lenni a vonatkozó községek helytörténetéhez, másrészt bemutató a magyar közép-hegység alig 200 éves németnyelvű dűlőnévkincséből. Egyrészt ugyanis szélesebb alapon már összegyűjtöttem. Az általánacs gyűjtésnek mielőbbi befejezése és egységes feldolgozása lesz további törekvésem.

Szülőfalum és környékének helytörténete már középiskolás koromban érdekelt. Akkor még a dűlőnevek ilyen vonatkozású értékéről nem tudtam. Ezért nagy hálával tartozom Petz Gedeon professzor úrnak, aki mint a magyarországi germanisztika számos területének felfedője irányította munkakedvemet ebbe a körbe és kiadásra kész művem sorsát is kezébe vette.

E helyen kell külön is köszönetet mondanom Schwartz Elemér professzor úrnak a kitiűntető szívességért, amellyel munkám haladását állandóan érdeklődésére méltatta és a kezdő előtt feltámadó nehézségekben a legkegyesebben segítségemre volt.

I.

A községek területe feloszlik belterületre, vagyis magára a lakott részre, melynek neve a *helynév* és külterületre, vagyis határra (Flurmark, Hotter¹). A határban található összes elnevezéseket egy névvel foglalhatjuk össze: *dűlőnevek* (Flurnamen). Két alosztályt különböztetünk meg:

a) *műveltföldnevek*, vagyis az egyenlő fekvésű és talajú kisebb földterületek nevei, mely földterületeket a lakosság művel; idetartoznak a *szántóföldnevek*, pl. kölesföldek és a *rétnevek*, pl. újrét;

b) a *többi terepforma és tárgy neve*, pl. hegyek, völgyek, erdők, vizek, utak, malmok, stb. nevei.

Nagyon gyakoriak a keverék esetek. Terepformák névvel, sőt helynévvel jelölnek meg művelt földet, amely azok területén, ill. szomszédságában terül el.

A dűlőnevek keletkezésére vonatkozó kérdés tulajdonképpen kétágú: mikor keletkeztek általában a magyarországi dűlőelnevezések és milyen indító okok hozták létre őket. Vollmann könyvéből² nyert indítások alapján feleletünket így fogalmazhatjuk meg: a műveltföldek elnevezése szükségessé vált a megkülönböztető megjelölés szempontjából a végleges határbeosztás kialakulása és a különbirtok keletkezése idején; a többi térszíni forma nevét pedig egyrészt a honfoglaló magyarság adta, mely fokozatosan megismerte az új hazát, másrészt a nevek még korábbi, ill. későbbi időből származnak. A nagyszámú nemzetiségi, utólagos bevándorlások részben megváltoztatják a dűlőnévkincset.

Az a tudományág, mely a dűlőneveket a tudományos kutatás tárgyává teszi: a *dűlőnévkutatás* (a német terminusok

¹ V. ö. Melich J., MNy. 26, 161. II.

² V. ö. Vollmann R., Flurnamensammlung. München, 1926.⁴ 5., 8. I.

— Schwartz Elemér, Egyet. Philologiai Közlöny. 57, 175. I.

tartalma között bizonyos árnyalati különbségek³ állapíthatók meg: Flurnamenkunde, Flurkunde, Flurnamenforschung).

*

A dűlőnévkutatás *feladata* — miként a többi tudománynak is — az anyag gyűjtése és magyarázása.

Az anyaggyűjtés különböző szempontok szerint történhetik. Gyűjteni lehet egy vidék összes neveit vagy csak egyes dűlőneveket, mégpedig történeti értékük szerint (pl. kultúra-áramlatok!), az alkalmoszerűség szempontjából (pl. általános érdeklődés!), vagy kizárólag a műveltföldneveket (mint a mi gyűjtésünk). stb. A csonkamagyarországi német dűlőnevek közül elsőrendű fontosságúak a nyelvjárási alakok, mert a nép konzervatív beállítású; másodsorban következnek az oklevelekben található formák, mert a név életrajzához adnak felvilágosítást. A hivatalos nevek többnyire azonosak a nép intencionális elnevezéseivel, jórészüik azonban a hivatalnokok önkényes, hagyományt megvető eljárásának (a mi szempontunkból!) kevésbbé értékes eredménye.

A dűlőnévkutatás feladatai között a legnehezebb kérdés a név magyarázása a keletkezés és tartalom szempontjából. A jelentés felderítésében rendesen a nyelvi alakból indulunk ki a hangtan és szótan vonatkozó részeinek alkalmazásával és a jelentésváltozás figyelembevételével, de az oklevelekben talált formákat is tekintetbe vesszük, sőt hasonlósági eseteket is keresünk. A két utóbbi módszer természetesen nem áll mindig rendelkezésünkre.

Azonban sokszor az a veszély fenyeget, hogy az elkoptatott (zersprochen) nyelvi alak tévedésbe ejt bennünket. Ezért a tartalom és keletkezés megfejtésében vezetőgondolatok lesznek még:⁴ minden dűlőnévnek van értelme: sohasem tartalmaznak tréfát; a tartalom többnyire nem logikai, hanem asszociatív gondolkodásmód eredménye. További szempontokat nyerünk még a néprajz, a helytörténet (esemény-, kultúr- és szellemtörténet), a geográfia és a néplélektan köréből.

³ V. ö. Best, W., Hess. Bl. f. Volkskunde. 28, 1—40. ll.

⁴ V. ö. Irodalomból: Egli, Vollmann, Best, Meier művét.

A dűlőnevek alakjának megmagyarázását tehát megkönnyítjük magunknak, ha leírjuk a terepforma és környékének természeti jellegét, ha megfigyeljük a terület jellegzetes sajátságait (pl. helyzet, alak, talajminőség, stb.), ha felkutatjuk a földrész történeti vonatkozásait (pl. termelés-, birtokviszonyokat, stb.). Hisz ezekről a vonatkozásokról nyerték a dűlők elnevezéseiket. Az oklevelekből hozott dűlőnév-alakot pedig helyileg és történetileg azonosítjuk a most használatosakkal.

A tudományos gyűjtés és magyarázás értéke éppen abban rejlik, hogy felfedi a dűlőnevek tartalmát és eredetét. Ezzel forrást nyit a nép életének megismeréséhez. A dűlőnevek bizonyos nyelvi alakban hagyományozódtak ránk, — ezért jelentőségük van a nyelvjáráskutatás számára és az egy területen letelepedett különböző népek, nemzetiségek váltakozásának⁵ megállapításában. A határ a telepések életterülete. Ezt a környezetet egyrészt maga a természet (talajadottság, szél és csapadék, állatok és növények), másrészt az emberi kéz alakítja. A birtokosok művelés alá fogják a földet. Különböző időben másképen kezelik a birtokot: más szellemben, fejlettebb eszközökkel, mást termelnek, stb. A lakosok viszonylatban állanak egymással (jog-, birtokügyek) és közlekednek a szomszéd falvakkal, ill. a szomszéd népekkel. Ezt az életkifejtést tükrözik a dűlőnevek. Ezért adatokat szolgáltatnak a föld-, művelődés- és településtörténethez. Sőt még a lélektan is teheti tudományos vizsgálódás tárgyává (pl. az egyszerű nép asszociáció-formáit).

A mondottakból nyilvánvaló a dűlőnévkincs gyűjtésének fontossága. De a mielőbbi összegyűjtés azért is kívánatos, mivel a községek határának egyre racionálisabb beosztásával feledésbe merülnek régi elnevezések. Ezt teljessé teszi a falvak jellegzetes, agg koruk ellenére is élénk emlékezőtehetséggel bíró egyéneinek sírba hanyatlása.

*

A dűlőnévkutatás torzó maradna, ha csak a mozaikkockákat alkotná meg és nem illesztené össze egységes képpé.

⁵ V. ö. Mályusz Elemér, A népiség története. (Hóman B., A magyar történetírás új útjai). Budapest, 1931. 266. l.

Mivel azonban a helytörténetnek segédtudománya és így az általános történetnek is, a feldolgozás módszerében nem térhet egyéni utakra, hanem a történettudományt kell szolgálnia. Ugyanis „a mai falu hosszú történelmi fejlődés eredménye. Képét, amint ez ma az idegen elé tűnik, a természeti és földrajzi adottságokon kívül az emberi kéz formálta ki, története tehát annak a munkának az előadása, amely a lakosság mai otthonát megteremtette. Erről a hosszú, zajtalan, sok esetben évszázados munkáról — hiszen legtöbb községünk multja messze a Hunyadi-, sőt Árpádkorba nyúlik vissza — közvetlen írott emlékek oly gyér számban maradtak fenn, hogy csak azok alapján nem lehet rekonstruálni. Van azonban a falu lassú növekedésének olyan illusztráló anyaga, melyet részint a föld mai felszíne, részint a nép ajka őrzött meg. Az első a házak, utcák, telkek, földek elhelyezkedése, amint a kataszteri térképek is föltüntetik, a másik pedig a falu határán belül fekvő földrajzi és emberi kéz által teremtett tereptárgyak (hegyek, folyók, erdők, szántóföldek, malmok, stb.) nevei, az ú. n. *dűlőnevek*“⁶. „Tehát a dűlőnevek és a települési formákat feltüntető különböző kéziratos, főleg kataszteri térképek képviselik azt a forrásanyagot, amelyek felhasználásával a községek igazi története összeállítható.“⁶

Mályusz Elemér ezzel a dűlőneveknek nemcsak tudományos jelentőségét mondja ki, hanem egyúttal a feldolgozás módszerére vonatkozóan is útba igazít.

Mi tehát azt a *célt* tűztük magunk elé, hogy néhány, a török hódoltság után betelepített község határának kialakulását és a nép életkörülményeinek fejlődését bemutassuk tisztán a dűlőnévkincs tükrében. Munkánk természetesen csak kísérlet. Tudományos jelenítési módunkban inkább az a megfontolás vezetett, hogy a világos történeti forrássá átalakított⁷ nyelvjárási alakokat élvezetesebb előadásban felsoroljuk. Némelykor a határ kialakulásával kapcsolatosan a történeti egymásutánt a dűlőnevek alapján kerestük. Ekkor felötlött, hogy erről feltűnően nem tájékoztatnak. Történeti feljegyzé-

⁶ Mályusz Elemér, i. m. 259. II.

⁷ A dűlőnevek történeti értékelhetéséről v. ö. Schwartz Elemér alapvető tanulmányát: Egyet. Philologiai Közlöny. 57, 175. II.

sek híján a dűlőnevek tartalmán és külső formáján kívül a népi hagyományok és analógia, ill. a körülmények megfontolása vezetett.

*

Ennek a célnak szolgálatában állt *heurisztikus módszerünk*. Anyaggyűjtésünket azzal kezdtük, hogy a vizsgálni szándékolt faluhatárokról hiteles térképvázlatot szereztünk. Legalkalmasabb mintáknak az Országos Földmérési Hivatalban (Budapest, I., Fő-utca 32.) meglevő, az 1857. évből származó, jobbára még a jobbágysági idők viszonyait is feltüntető (ill. majd a nép segítségével kikövetkeztethető!) térképeket találtuk, mert a mérnökök a főbb dűlők nevét is rávezették (íróetimológia, sőt új alkotások!). A hiányzó neveket a falvak első kataszteri birtok-, ill. telekkönyveiből írtuk össze. Mikor a néphez indultunk, már ismertük a földek elhelyezkedését és többnyire nevét is. Ennek előnyét abban láttuk, hogy a nép adatközléseit megközelítően ellenőrizhetjük és vizsgont.

Teljes forrásunk a nép maga volt. Meggyőződésünk, hogy ez a 18. században bevándorolt nép az itt megalkotott, majd pedig örökölt dűlőnévkincset hűen megőrizte, sőt gyarapította. A dűlőnevek csak ott veszték ki az emlékezetből is, ahol új határbeosztás a régi elnevezéseket szükségtelenné tette. Ilyen új beosztás azonban az általunk kutatott területen csak az 1850-es évek után következett be. Gyűjtésünk egy-két faluban éppen a huszonnegyedik órában történt. Találtunk ugyanis még néhány tiszteletreméltó aggastyánt korukhoz képest csodálatos emlékező tehetséggel. Így lett elsődleges és tökéletes forrásunk a nép emlékezete.

Végre átkutattuk a Mária Teréziától elrendelt urbáriumokon kívül a vonatkozó földesuraságok levéltárait (birtokperek, határjárások, birtokkönyvek, stb.) és Canonica visitatio-kat (plébánia és iskola ingatlanait felsoroló részek), valamint az Országos Levéltár és a megyei levéltár számba jöhető anyagát. Ezek a források mennyiségileg teljesen elégtelenek. A földesuraság és jobbágyság között birtokügyre vonatkozó elintézni valók pedig — úgy látszik — leginkább élő szóban történtek.

A „*Josephinische Aufnahme*“ c. térkép⁸ az anyag összefoglaló előadási vázának megszerkesztésében tett kitűnő szolgálatot.

Kutatási területünk középkori dűlőneveit csak addig nyomoztuk, míg meg nem győződünk, hogy az új telepések mindennapi munkaterületükön új neveket adtak. Különbösen is a műveltföldnevek közé keveredett magyar dűlőneveket kevés szerencsével kerestük a középkori beiktatási oklevelekhez (ha vitás volt a terület!) és a birtokperekre vonatkozó okmányokhoz csatolt határjárásokban.⁹ Más lesz a helyzet a városok középkori dűlőneveinek kutatásában, ahol nemcsak határjárási okmányokra lehet számítani. Feltűnő volt, hogy ezekben a középkori határjárokban nehéz, szinte lehetetlen kiigazodni, bár a helyszínen és a terep teljes ismeretében katonai térképeken próbáltuk követni. A sok nemmaradandó tereptárgy (*inter duas arbores salicis, penes quendam magnam viam, stb.*) megjelölés és a helyileg már nem azonosítható dűlőnevek (éppen a történeti megszakadás miatt!) okozták a sokszor eredménytelen fáradozást.

*

A dűlőnévkutatásnak, hogyan mi felfogjuk, nálunk még nincs *története*.¹⁰ Ezt a heurisztikus és szisztematikus módszert sokoldalú anyagismerettel és az oklevéltári adatok szempontjából szerencsésebb vidék feldolgozásában szigorú bizonyítási eljárással még senki sem valósította meg. A dűlőnevek gyűjtése elég korán indult meg. Pesty Frigyesnek¹¹ a Nemzeti Múzeum kéziratárában elfekvő gyűjteménye azonban az általa kitűzött cél (hazánk összes helyneveinek magyarázása és értelmezése) szempontjából is hiányos. A nép körében működő közigazgatási hivatalnokokat vonta bele munkájába.

⁸ Ismertetése: Térképészeti Közlöny, 1932, II. k. 1—2. füzet.

⁹ A középkori dűlőnév-forrásokhoz v. ö. Schwartz Elemér, Egyet. Philologiai Közlöny, 57, 177. II.

¹⁰ A németországi dűlőnévkutatáshoz v. ö. Beschorner, Hans, Handbuch der deutschen Flurnamenliteratur bis 1926. Frankfurt a. M., 1928. — Magyarországi dűlőnévkutatás történetéhez v. ö. Mályusz Elemér i. m. 260. l.

¹¹ Helységnevtár.

De Pesty kérdőívein beküldött feleleteik minőségileg és mennyiségileg elégtelenek — ez volt a benyomásunk kutatott területünk íveinek tanulmányozásakor. Pesty gyűjtési szempontjai (a „topographiai nevek“-nél természeti tulajdonság, fekvés, stb. leírása, a hagyomány őreinek, az öregeknek kikérdezése, az anyag teljességére való törekvés, stb.) a nagy célt helyesen szolgálhatták volna. A pannonhalmi kézirat-tárban őrzik Sopron város dűlőneveinek az oklevéltári anyaggal felszerelt gyűjteményét.

Fel is dolgoztak már gyűjteményeket: Orován László a budakörnyéki hegyneveket. Ez a Pázmány Péter Tudományegyetemen készült szakdolgozat kézirat maradt. Weidlein János¹² dél-dunántúli dűlőneveket dolgozott fel részben Mályusz Elemér célkitűzése szerint.

¹² DUHBL. 4, 33. II. és 244. II.

II.

Kutatási területünk az észak-bakonyaljai német falvak Veszprém vármegye északi peremén: Bakonygyirót, Bakonykoppány, Bakonypéterd, Bakonyszentiván, Fenyőfő, Románd és Szücs. Dolgozatunk III. része ennek a hét német nyelvű községnek dűlőnévkincséből a művelt földneveket tárgyalja. Ehhez célirányos lesz néhány megjegyzést előre bocsátani a terület német nyelvjárásáról és arról a gazdálkodási rendszeréről, mely a határok kialakulása idején járta.

a) *A nyelvjárás és a dűlőnevek.*

Az egész terület nyelvjárása a közép-bajor *ui*-dialektushoz¹ tartozik. De nem egységesen. A hangtani természetű eltérések szempontjából a falvak három csoportba oszlanak: I. Bakonygyirót, Bakonypéterd, Románd; II. Bakonykoppány, Fenyőfő, Szücs; III. Bakonyszentiván. Az alább következő rövidre fogott hangtan- és szótannal kettős célt óhajtunk elérni. Egyrészt a nyelvjárást — bár leginkább a dűlőnevek szemszögéből nézve — ismertetjük, másrészt pedig a dűlőnévgyűjtemény nyelvészeti vonatkozásait itt adjuk elő, hogy a III. részben más vonatkozásait zavartalanul vizsgálhassuk.

* * *

A nyelvjárási alakok írásában a köv. *fonétikai* jeleket használjuk.

Egyszerű magánhangzók:

<i>i</i>	<i>zárt</i>	<i>i</i>	<i>o</i>	<i>nyilt</i>	<i>o</i>
<i>e</i>	<i>zárt</i>	<i>e</i>	<i>o</i>	<i>zárt</i>	<i>o</i>

¹ V. ö. Irodalomból: Hajnal M., Happ J., H. Reis, I. Schatz, H. Weigel, K. Weinhold műve.

e	nyilt	e	u	zárt	u
a	irod. csengő	a	ö	nyilt	ö
â	a és o közti hang		ő	zárt	ő
			ü	zárt	ü

Redukált hang *a*, *e* ill. *a* színezettel.

A félvokálisok közül *i*-t jelöljük.

A magánhangzók hosszúságát a betűk feletti vonal jelzi.

Összetett magánhangzók:

A nyj. eső (fallend) jellegű diftongusai a fentebb felsorolt vokálisokból tevődnek össze. Hosszúságukat az első alkatrész fölé tett vonal mutatja.

A magánhangzók nazalizációját a betűk feletti hullámvonallal jelöljük.

Mássalhangzók.

<i>Liquidák.</i>			<i>Nazálisok.</i>		
<i>r</i>	nyelvhegyi	<i>r</i>	<i>m</i>	bilabiális	<i>m</i>
<i>l</i>	koronális-dorsális és palatális	<i>l</i>	<i>n</i>	dentális	<i>n</i>
<i>ʀ</i>	stosstonikus	<i>l</i>	<i>ɲ</i>	palatális	<i>ɲ</i>
(d, t, r, kivetése után)			(szókezdő <i>kn</i> - és <i>gn</i> -ben)		
<i>ʎ</i>	cerebrál-kakuminál unilaterális	<i>ʎ</i>	<i>ɳ</i>	veláris	<i>n</i> , (<i>nk</i> , <i>ng</i> és szóvégi <i>kn</i> , <i>gn</i> jelzésére).

A liquidák és nazálisok szótaghordozóságát nem tüntetjük fel.

Explozivák.

p	} zöngétlenek	b	} zöngések
t		d	
k		g	

Spiránsok.

zöngétlenek:		zöngések:	
<i>f</i>	dentilabiális	<i>m</i>	dentilabiális
<i>s</i>		<i>z</i>	

š,	ž
x, ich- és ach-hang jelölésére	j palatális

Zörejnélküli hehezet: *h*. — Aszpiráta: *kh* (magánhangzók előtt). — Affrikaták: *pf*, *ts*, *tš*.

* * *

A nyj. hangjainak történetéből a szükséghez mérten a köv. pontokat vázoljuk.

Óbajor *i* > *i*, *l* előtt *ü*; *fišš* — Fisch. *pütt* — Bild.

Ób. *e* > *e*, nazális előtt *e* (I.), *ei* (II., III.), *l* előtt *ö*; *kñext* — Knecht. *nemə*, *neimə* — nehmen. *föbə* — Felber.

Ób. *a* > *o*, nazális előtt *ā* (I.), *au* (II., III.); *okkə* — Acker. *sānd*, *saund* — Sand. — Primärumlautja: *e*, nazális előtt *e* (I.), *ei* (II., III.), *l* előtt *ö*, *r*(>*ə*) előtt *i*; *ekk* — Ecke. *engl*, *eiogl* — Engel. *ön* — Elle. *fiətti* — fertig. — Sekundärumlaut néhány szó kivételével nem fejlődött, hanem megmaradt az eredeti *a*, mely után az *r* kiesik: *akkə* plur. — Acker-hez, *kattə* plur. — Garten-hez.

Ób. *o* > *o*, nazális előtt *ā* (I.), *au* (II., III.), *r* előtt *o*, szonorhangok előtt többször *u*: *frošš* — Frosch. *tā*, *tāu* — Ton. *təəf* — Dorf. *tunne* — Donner. *fuət* — fort. — Umlautja: *e*, *l* előtt *ö*; *hēf* plur. Hof-hoz, *höli* — hohl-ig.

Ób. *u* > *u*, *l* előtt *o*; *prumm* — Brunn. *hoin* — Hulden (= Kleinhäusler). — Umlautja: *i*, *l* előtt *ü*, (*pf*, *tt*, *ts*, *r* + dent. és pal., vel. előtt *u*); *prinndl* dem. Brunn-hoz, *mü* — Mühle. (*huppfə* — hüpfen.)

Ób. *i* > *ai*; *fraithof* — Friedhof.

Ób. *ē* > *e*, nazális előtt *e* (I.), *ei* (II., III.). *l* előtt *ö*; *klē* — Klee. *wēni*, *wēini* — wenig. *sö* — Seele.

Ób. *ā* > *o*, nazális előtt *ā* (I.), *au* (II., III.); *ōdə* — Ader. *mānət*, *maunət* — Monat. — Umlautja nem fejlődött, hanem megmaradt az *a*, mely után *r* kivész; *khās* — Käse. *jān* plur. Jahr-hoz.

Ób. *ō* > *o*, nazális előtt *ā* (I.), *au* (II., III.); *hōx* — hoch. *lā*, *lāu* — Lohn. — Umlautja: *e*, nazális előtt *e* (I.), *ei* (II., III.), *l* előtt *ö*; *hē* — Höhe. *šē*, *šēi* — schön. *khō* — kfn koel (Kohl). *rēn* — Röhre (*r* kivész).

Ób. $\bar{u} > au$; *haus* — Haus. — Umlautja: *ai*; *haizə* plur. Haus-hoz.

Ób. *ai* (*ei*) $> \varphi a$, nazális előtt *o a* (*u a*); *həəs* — heiss, *loəm* — kfn leim (Lehm). — Umlautja: *ə a* (főneveken!), *i a* (fokozásban!); *rəəf* plur. Reif-hez, *klīənə* comp. klein-hez.

Ób. *au*, *ou* $> au$, *p*, *b*, *f*, *m* előtt \bar{a} ; *rauukkə* — Rauch, *pām* — Baum. — Umlautja: *au*-hoz *ai*, \bar{a} -hoz nem fejlődött; *fraid* — Freude, *pām* plur. Baum-hoz.

Ób. *ie* ($< io$, *ea*) $> i a$ (igékben *oi* is!); *wiən* — Wiege.

Ób. *iu* $> ai$; *laixtn* — leuchten.

Ób. *uo* $> ui$, nazális előtt *o a*, *l* előtt *o*, *r* előtt *u*; *huid* — Hut, *kroəmət* — Grummet, *šoi* — Schule, *fuə* — Fuhr. — Umlautja: *i a*; *khia* plur. Kuh-hoz.

Ób. *l* $> i$ a és *o* után, más vokálisok után kiesik, diftongusok után \hat{l} ; *wōid* — Wald, *mü* — Mühle, *tailiη* — Teilung.

Ób. *r* gyakran vokalizálódik.

Ób. *n* szóvégen rendszeren nazalizációba megy át; *klōə* — klein, *wāi* — Wein.

Ób. *p*, *t*, *k* és szókezdő *b*, *d*, *g* $> p$, *t*, *k*. A *k* vokális előtt *kh*.

A *b* és *w* váltakozhat; *šwerə* \sim *šwebə* (Schwebel).

*

Kutatási területünk német közsékeit magyar falvak veszik körül. Magyar dülőnevek is akadnak dülőnévkincsünkben. Ezért helyénvaló, hogy a magyar szavak ejtésére vonatkozó megfigyeléseinket itt közöljük.

Magy. $\hat{a} \sim \varphi$: Asszonyfa \sim *əssəfa*, Patona \sim *pətəna*, Ravasz \sim *rəwas*, Varsány \sim *wəəššā*.

Magy. $\hat{a} \sim a$: Lázi \sim *laziη*, László \sim *lastl* (Szentlászló helynévben!).

Magy. *e* $\sim e(i)$: Esztergály \sim *estəkai*, Fertős \sim *fiətš*.

Magy. *é* $\sim i$: Béb \sim *wib*, Teszér \sim *tesia*.

Magy. *o* $\sim \hat{a}$, *au*: Románd \sim *rāmand*, raumand, Szombathely \sim *sāmpəthö*, saumpəthö.

Magy. *ó* $\sim o$: Csót \sim *tšod*.

Magy. *ö* $\sim i$: Nyögér \sim *nigia*, Görzsöny \sim *kiəššn*.

Magy. *ny* $\sim n$: Nyögér \sim *nigia*.

Magy. *l* a nyj.-i *l* sorsában osztozik, (v. ö. Szombathely, Esztergály!).

A nép általában belevitte saját nyelvének szabályait.

* * *

A szavak mint képzetkifejezési, tagolt szematológiai egységek elrendelően vesznek morfológiai-nyelvi, azaz szerkezeti fejlődést. A szórészekben (Wortglied) homogenizáló vagy differenciálizáló törekvés érvényesül. Így bizonyos, a *szótan* körében tárgyalandó jelenségek támadnak. Mi csak a dűlőnevek szempontjából igénytartókat emeljük ki.

A tartalom tudatossága melletti szerkezetfejlődések:²

1. A szematológiaiilag fontos, ú. n. *nehéz hangok* megőrzik sajátágaikat. A többi hang elszíntelenedik, (vagy elvész): pl. hangsúlytalan előszótagok, mint *ge* > *kə*, ill. *k'*. vagy Gyirót ~ *djiərət*, Weingärten ~ *wäixədn*, Samstag ~ *sāmstə*, Picsord ~ *pitšə*.

2. A szórészek (Wortglied) hangjai *összevonást* is szenvedhetnek, pl. *-hen* > η (*sehen* ~ *sēη*), *-gen* > η (*legen* ~ *leη*), *nk*, *ng* > η (*lang* ~ *lāη*), *ben* > *m* (*Graben* ~ *kram*, *sieben* ~ *sim*), *wen* > *m* (*sniwan* ~ *šnaim*).

3. Az *asszimiláció* minden faja előfordul. A magánhangzóknak egymáshoz és a magánhangzóknak és mássalhangzóknak egymáshoz (labiálizáció és illabiálizáció) hasonulását már a hangtanban láttuk. A szomszédos mássalhangzók asszimilációi közül ki kell emelnünk a mediák hasonulását a rákövetkező tennisekhez, pl. *kraud* így *krautkattə*, továbbá a nem szomszédosak közül, pl. *b* — *n* > *p* — *m* (*Brunn* ~ *prumm*, kfn. *binez* ~ *pimez*), *t* — *m* > *t* — *n* (*Turm* ~ *tuin*, *i* < *ə*), *w* — *f* > *w* — *w* (*zwölf* ~ *tswöwī*).

4. A dűlőnévgyűjteményben a *metatézisre* példa: *Kanalgraben* ~ *khəinakraēm* (*i* < *l*).

5. A *mássalhangzóbetoldásnak* három esetét figyelhetjük meg: a) *szókezdő helyen*, pl. *n* (*Ast* ~ *nəst*); b) *hangzóközi helyzetben*, pl. *n* — *s* > *nts* (*kəntts* plur. *Gaus*-hoz), *n* — *l* > *ndl* (*prinndl* dem. *Brunn*-hoz), *s* — *l* > *stl* (*lastl*, helynévben: *Szentlászló*); a vokalizált *r* (> *ə*) mellett intervokális hely-

² Bővebben, de teljesen más csoportosításban v. ö. Hajnal M., *Happ J. művének megfelelő fejezetei*.

zetben az eredeti *r* is visszatér: *ər, m̥ər̥qst* ~ Morast; magánhangzók között *r* lép fel: *qssəfara* ~ Asszonyfa-er (-er > ə); első tekintetre magánhangzók közötti átmeneti hangnak tűnik fel *n tšardanə* ~ Csárda-er szóban, ez azonban helynévképző³ *tšardā*-ból (Csárda); c) szóvégi helyzetben, pl. *h (naix* ~ neu), *t (taixt* ~ Teich, *traust* ~ draussen).

6. A mássalhangzókivetés leggyakrabbi formái: a) hangzóközi helyzetben, pl. *d, t* vagy *r* kiesik 'l előtt (*happ'l* dem. Haupt-hoz; *eə'l* dem. Örter-hez), *d, t* kivész -en előtt, ha hosszú magánhangzó előzi meg (*rēn* ~ reden); b) szóvégi helyzetben, pl. *rk, lk* (*g* > *k* is!) kapcsolatban svarabakti hang föllépésekor *k* elvész (*peəri* ~ Berg, *khiərə* ~ Kirche, *piərə* ~ Birke).

7. A magánhangzóbetoldás két alakja: a) hangzóközi helyen (svarabakti-hang), pl. *r* + pal. vagy vel. kapcsolatban (*peəri* ~ Berg, *khiərə* ~ Kirche), *n* + *f* kapcsolatban (*hanif* ~ Hanf); b) szóvégi helyzetben, pl. az alapszámnevekben 4—19-ig (*qxti*).

8. A rövidítés (Kürzung) esetei: a) a magánhangzó kivevése tapasztalható az egyes és többes alanyesetben szóvégi helyen, mássalhangzóközi helyzetben, ha szótagképző mássalhangzó követi, pl. *obən* ~ ober, *unttən* ~ unter; b) kieshetik hangzócsoport, pl. *fa'l* ~ kfn. farhel (Ferkel), *hoin* ~ Hulden (= Kleinhäusler); c) kiveszhetnek szórészek (Wortglied): a háromtagú összetételek középső tagja (Klammer-, vagy Schrumpformen), pl. *Eselswegwald* ~ Eselswald.

A tartalomnak tudat alá merülése melletti szerkezetfejlődés a dűlőnevekben.

1. *Elvonás* (Anlautskürzung).⁴ A dűlőneveket leginkább viszonyszókkal (an, in, zu, bei, hinter, stb.) kapcsolva használják. Pl. *i ke am nairis* ~ ich gehe auf den Neuriss kifejezés azt mutatja, hogy 'am nairis' felbonthatatlan egységet alkot. Lassankint *m* és *n* hasonultak. Mikor ez bekövetkezett, már a tartalom sem volt egészen tudatos. Így nominativus-

³ V. ö. Schwartz Elemér, A nyugatmagyarországi német helységnevek. Budapest, 1933.² 32. ll.

⁴ V. ö. Sütterlin, L., Neuhochdeutsche Grammatik, München, 1924. 235. ll.

alakként elvonták *airis* szót. Ugyanez a magyarázata *odjez-akkə* ~ Nagyaszó-Äcker fejlődésnek is.

2. *Áttapadás* (Anlautserweiterung).⁵ Az elvonással ellenkező alakulással is találkozunk. Mikor Bakonyszentivánban gyűjtöttem dűlőnévanyagot, valaki azzal a kérdéssel fordult hozzám, vajjon mit jelenthet ez a név: *te mauŋe*. Ez népi kikövetkeztetett alanyeset ebből a kifejezésből: *am auŋə*. A két részből álló szematológiai egység élete folyamán szorosán összetartozóvá fejlődött. A tartalom tudatossága fokozatosan halványult. Mikor szükség lett alanyesetre, már a praepositio utolsó eleme áttapadt a főnévre: *am Anger*.

3. *Népetimológia*.⁶ A dűlőnevek életrajzához adatok kutatásában állandóan szem előtt tartandó, hogy az idő a szókép egyszerűsítésére és rövidítésére törekszik. Ez következik a szó szematológiai rendeltetéséből. Már most megesik, hogy a formailag idegen (vagy hirtelen meghallásban idegennek feltűnő), tartalmilag meg nem értett hangsort ösztönösen, tudatos intendálás nélkül, gyakran csak egyes hang vagy hangcsoportok tudatalatti behatására már egy bizonyos hangsorhoz kapcsolt fogalom etimológiasorába sorolja az ember. Ez a rendes képzettársítástól eltérő eljárása az emberi szellemnek a népetimológia, pl. *Hirseäcker* — *Hirschäcker*, *Egrestók* — *ekrešťokk* (egres növénynév, nyj-ban magyar jövevényyszó + Stock).

4. A hajdani helyesírással, a jelentésváltozással és nem utolsó helyen a hivatalnokok népies szavak szépítésére irányuló törekvéssel függ össze az *íróetimológia* (Schreibere-etymologie).⁷ A 19. század végéig nem voltak német helyesírási szabályok. Mindenki a benyomáson és hasonlóságon alapuló írásmódra volt utalva. A népies mindig nem is volt érthető. Sokszor meg sértette a hivatalnokok fülét. Így keletkeztek az ejtett szótól teljesen különböző írott hangsorok és fogalmak, ill. dűlőnevek, pl. *həŋakkə* — *Hornäcker* (helyesen *Ha(a)rnäcker*), *təmmakkə* — *Domäcker* (helyesen *Dammäcker*).

*

⁵ V. ö. Sütterlin, L., *Neuhochdeutsche Grammatik*. München, 1924. 235. II.

⁶ V. ö. Andersen, K. G., *Über deutsche Volksetymologie*. Leipzig, 1899. 2. I.

⁷ V. ö. Schwarz, Ernst, *Mundartliche Angleichung*. Zonf, 3. 161. II.

A szótan körébe tartozik a dülőnevek *szóképzési módjának*⁸ vizsgálata. A terepformák megjelölésére használnak *tőszavakat, képzett és összetett alakokat*.

Az egyszerű tőszavak csoportjában, amilyenek pl. Acker, Lache, Bruch, stb. feltűnnek nevek a genitivus ragjával, személy- ill. családnevek birtokos esetben. Ezek elliptikus nevek és kiegészítődk 'Acker', 'Wiese' stb. szavakkal, pl. Jäcklis (t. i. -äcker).⁹

A képzett dülőnevekkel kapcsolatban a magyarországi német dülőnevek szempontjából fontosak a következők:

a) kicsinyítő képző: *-(e)l*, pl. Äckerl;

b) megszemélyesítő képzők: *-er, -ler* (szántóföld- és erdőnevek képzésére), *-in* (rétnevekben), pl. Steiger, Haldeler, Weicherin. Elliptikus dülőnevekként is fölfoghatók, amennyiben Acker, Wiese, stb. szó elmaradt mellőlük. Ide tartoznak a tulajdonos nevéből képzett formák is, pl. Linder, Linderin.

A dülőnévalkotás leggyakoribb módja az összetétel. Az összetett nevek állnak alapszóból (utótag) és meghatározótagból (előtag). Gyűjteményünkben háromtagú összetételek sem ritkák. Az észak-bakonyaljai német falvak dülőnévkinésében találunk példát a valódi összetételre is (Neuriss, Berg-äcker), amelyekben az előtag rag nélkül szerepel és a nem valódi összetételre is, melyekben az előtag ragozott. Általában a nem valódi összetétel eseteivel találkozunk a genitivusban álló személynévvel képzett dülőnevek között. A genitivus *-s, -es* vagy *-n, -en* végződésű a szerint, melyik ragozáshoz tartozott a személynév a kfn-ben (Jäckliswald, Ottenwald). Mind a kétféle ragozású genitivus-előtagok tűnnek fel a köznevekkel alkotott dülőnevek között, akárhányszor a többes birtokos esetében is (Mönchsbreite, Kirchenäcker).

A meghatározó szó helyébe melléknév is léphet, de nem képeznek összetételt (Lange Äcker, Neue Wiese). Melléknvekből álló kihagyásos alakokra is akadhatunk (die Langen Mittern, t. i. Äcker).

*

⁸ V. ö. Kluge, Fr., Abriss der deutschen Wortbildungslehre. Halle, 1925.² — Buck, M. R., Oberdeutsches Flurnamenbuch. Baireuth, 1931.² XXIII. II.

⁹ V. ö. Vollmann, R., i. m. 64. I. és 10. I.

A dűlőnevek szótani részében a szerkezeti alakulás mellett kellene megbeszélni a velük kapcsolatos *jelentésváltozást és jelentésátvitelt*, amilyenek: *rigl* ~ Hügel, *lull* ~ Tal, *rēn* ~ Schlucht, stb. Gyakorlati okok azonban a harmadik részbe tanácsolják.

* * *

A *mondattannak* esettani részébe helyezve tárgyaljuk a dűlőnevek azon szerkezeti elváltozásait, amelyeket a mondatban vesznek fel. A dűlőneveket kezdetben, miként most is helyet- és iránytjelölő praepositioval (an, bei, hinter, in, zu, stb.) kapcsolva dativus- ill. accusativusesetben használták.¹⁰ Idők folyamán a függőesetekből úgy képezték az alanyesetet, hogy a viszonzyszót elhagyták. Így találunk most is még olyan jelzős összetételeket (der Breitenacker, der Altenberg), melyekben a dativuseset maradványai föllelhetők. A praepositio és a dűlőnév néha annyira egységbe kövült, hogy megfeledeztek a viszonzyszónak nyelvtanilag helyes esetvonzásáról, pl. *i pi am hōnōkkə kvest* ~ ich bin auf dem Ha(a)rnacker gewesen, de: *i ke am hōnōkkə* ~ ich gehe auf den Ha(a)rnacker (an hová kérdésre!).

A genitivusban álló dűlőnevekről mint nem ebbe a fejezetbe tartozókról, már fentebb megemlékeztünk.

¹⁰ V. ö. Vollmann, R., i. m. 10. l.

b) A község-határok beosztása.

Az észak-bakonyaljai német falvak határa a 18. század első felétől a 19. század második feléig a művelés szempontjából három részre oszlott: *szántóföld*, *legelőterület* és *szőlő*.

1. A földművelésben a megjavított háromnyomású gazdálkodási rendszer uralkodott. Váltakozva termeltek a szántóföldek egy részén őszi, egy második részén tavaszi vetést, míg egy harmadik része parlagon maradt. A szántóföld aránytalanul kis terjedelmű volt. Így nem jutott terület a takarmánynövények számára. De nem is volt rá szükség. Az állatok az év legnagyobb részében a legelőn éltek. Istállóetetést csak télen ismertek. A kiteleléshez az egyetlen szálastakarmányt, a szénát a rétekről nyerték. Az igavonó lovak számára zöldtakarmányt, többnyire lucernát vetettek. Mégpedig vagy a házhoztartozó kertben (Hausgarten), vagy abban az esetben, ha kicsi volt, ill. mást termeltek benne, akkor a határnak valamely kisebb dűlőjében (Kleegärten). A házikert rendszerint elégséges volt erre a célra. A hajdani sokkal kisebb szalmakazalok abban az időben az udvarban álltak a pajtatóra támaszkodva. A kertben esetleg egy-két szilvafa foglalt el területet.

2. A legelőterület egykor ezen a vidéken is az állattenyésztés szempontjából elsőrendű fontosságú volt. Az állatokat csak télen etették istállóban. Különben minden háziállat — az igavonókat kivéve — kora tavasztól késő őszig legelőre járt. A községnek többnyire három legelőhelye közül az egyik a már említett parlagföld. Állandó legelőterület azonban csak az esetleges erdő és a közlegelő, melyek a határ legnagyobb részét foglalták el. A közlegelő ~ *huidwoart* ~ Hutweide¹¹ a telepéseknek szét nem osztott úrbéri terület. Hut < ófn. *huot* jelentheti a legeltetést, a legeltetés jogát és a legeltetés

¹¹ Vollmann, R., i. m. 8, 44. l.

helyét. Az erdő a makkoltatás helye, bár tavasszal a szarvasmarha is idejárt. A legelőkre vezető utak neve: *te trift* ~ die Trift (treiben-ből) ~ csapásút. A legtöbb esetben mindennemű háziállatnak külön legelőt jelöltek meg. Ezért van: Kuh-, Ochsen-, Kälber-, Sau-, Schaf-, Gänse-, Rossweide és ennek megfelelően Kuh-, Ochsen-, Kälber-, Sau-, Schaf-, Gänsehalde (Halde ~ *hoid* = Herde). Ezt a kifejezést: Rosshalde nem használták, hanem csak *te khuppl*, amely Herde-vel egyenlő jelentésű. A pásztort pedig *hoida* ~ Halter névvel illették. A legelők itatóhelyeinél napjában többször is álltak, ill. pihentek az állatok. Ezt úgy fejezték ki: sie halten *Stand*. A vonatkozó területet pedig elnevezték *Stand* ~ Pihenő-nek.

3. A szőlőterülettel (Weingärten) kapcsolatosan első helyen kell kiemelnünk majdnem szent jellegét. Ezt magával hozta, hogy egyrészt kerítés vette körül (néhol még most is), másrészt pedig a munka, a viselkedés bizonyos módon szabályozott, előírásokhoz („Artickel“) kötött volt. Már a név bekerített dűlőről beszél. Garten, kfn *garte* eredetileg bekerített teret jelent. A bekerítés árokkal és kerítéssel történt, amelyekből minden szőlőtulajdonos tartott fenn egy-egy részt.

Romádon találtunk egy 1802-ben leírt „*Weingarten-Artickeln*“-könyvet. A benne foglalt szabályokat a következőkben foglaljuk össze. A szőlőkben szabályos, időszerű munka folyt. A hét minden napján dolgozhattak benn: „hauen, häufeln, grumen, scheren, Gras mähen,“ stb. De szombaton délután munkaszünet volt. Vasár- és ünnepnap az istentisztelet előtt nem szabadott bemenni. Jární csak meghatározott utakon lehetett. A letérés tilos volt. A szüreteléshez a községi előjáróság engedélyét kellett kérni. Érdekes a szőlők eladásában követett eljárás. A megvételre illetékes elsősorban a rokonság, azután a felső, majd az alsó szomszéd, végre a többi birtokosok. Minden vevőcsoportnak 15 napi gondolkodási időt adtak. — A kártevés-, lopás-, verekedés-, pörlekedés- és káromkodásért bírságot róttak ki. A büntetés 7 krajcártól fokozatosan a bűnös szőlejeének eladásáig terjedhetett.

A szabályok megtartásán a hegymesterek (Bergmeister) és a szőlőőrök (Weingartenhüter) őrködtek. A szőlőőrök Lőrinc-naptól (aug. 10.) a szüret végéig maradtak a szőlőkben.

Azonban vásár- és ünnepnap délelőtt hazamehettek „um weiße Wesche anzuziehen“.

Szent György napján (ápr. 24.) a község a pincék előtti térségen (Baumstätte ~ *pamštod*) gyűlést tartott. Ekkor kihirdették az artikulusokat és behajtották a büntetéspénzt. A hivatalos ténykedést mulatság követte.

Miként ez alkalommal, úgy az évfolyamán szinte napnap után késő éjjelig töltötték itt az időt a szőlőtulajdonosok. Fakupából itták jól kezelt borukat térdalakú tartón (Knieleuchter) álló zsírmécses (*funznšeam* = in einem Gefäß [Scherbel in Fett brennender Funse) gyér világítása mellett. A szőlőhegy (Weingebirge ~ *təs kəpiəri* = az a hely, ahol a pincék vannak) volt egykor a felnőttek olcsó szórakozáshelye. Ma a falvak apraja-nagyja a munkaszünet napjai délutánjain a szőlőhegybe özönlik. Hajdan ezeken a napokon csak annyiban változott meg a hegy képe, hogy a háziasszony is ott töltötte a délutánt férjével.

III.

1. Bakonygyirót határának kialakulása.

A helység, Gyirót már a középkorban fennállt: Villa Gyrolt 1234, Gyrolth 1392, 1488. Neve talán Gerhart, Girard vagy Gariwald, Girald személynevekre megy vissza.¹ A falunak a törökpusztítás idején népességben ingadozó élete 1588 körül ellobbant.²

Újratelepítése korainak mondható. 1715-ben olvassuk egy Conscriptio-ban:³ a biennio per Svevos coli coepta. Azonban a lemondás hangulatában jegyzi meg az összeíró, hogy letelepedésük valószínűen nem végleges. Sejtése be is következik. Bél Mátyás⁴ tudósítása szerint 1717 körül érkeznek új német telepesek Moson vármegyéből. A nyj. az utóbbi adatnak nem mond ellen.

* * *

Gyirót új telepesei részben kiterjedt erdős és bozótos területet, részben pedig homokpusztaságot találtak.⁵ A képbe illően elképzelhető, hogy a középkorban művelés alatt állt talaj is elvadult. Az új helység településéről 1720-ban azt mondja a Conscriptio: nemoribus circumseptus. Ezeket a feljegyzéseket igazolja tisztán a dűlőnevek alapján megrajzolt határkép.

A határnak fokozatos meghódítása a kultúra számára a mult század közepéig tartott. Kezdték az erdők irtását, hogy szántóföldet nyerjenek. Erről tanuskodnak a dűlőnevek, mint *te airis* ~ die Neuriss(äcker) ~ Irtásföldek (51), *te*

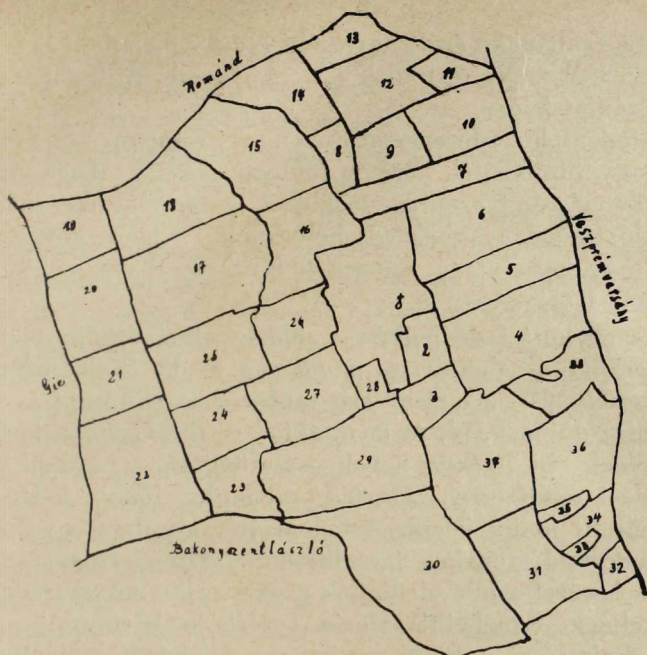
¹ V. ö. Schwartz Elemér Nym. nhn. 96. l.

² Conscript. dic. Com. Vespr. 1588-ban említi utoljára. Olvt.

³ Conscript. Com. Vespr. 1715. Olvt.

⁴ Belii, Matth., Notitia Hungariae. Nem. Múzeum. Kézirat 53. l.

⁵ Belii, Matth., i. m. 53. l. — Conscriptio Com. Vespr. 1720.

oban airis ~ die oberen Neuriss(äcker) ~ Felső-irtás (37). A Neuriss dűlőn lehetett kezdettől fogva a község hivatalnokainak (pap, tanító) birtoka. Egy Canonica visitatio az 1779. évben így találja. R. Vollmann⁶ szerint irtás utján szerzett új területen először a következő gabonaféléket vetették: „Haber, Gerste oder Hirse (Hirsch) ..., die auch Fennich oder Brein gen. wurde.“ Ezért erdőterület Gyiróton *te hiašš-akka* ~ die Hirseäcker ~ Kölesföldek (25).⁷

Az a megérzésünk, hogy a telepesek első gondoljai között malom felállítása is szerepel. Már állnak a malmok. Azonban még erdő veszi körül. Majd lassanként csökkennek az erdőségek. Tanui *te münairizn* ~ die Mühlneurisse ~ Malomirtás (30), *te müšlōxakka* ~ die Mühlschlagäcker ~ Malomvágásdűlő (15). Hajdani malmok körüli területek. Egyes erdők különösen sokáig éltek. Mert a szántóföldet az erdő

⁶ Vollmann, R., i. m. 41. l

⁷ Pl. Béb község határában *te hōwərakka* ~ die Haberäcker ~ Zab-dűlő szintén irtáshely.

korábbi faállományáról nevezték el: *te piarənakka* ~ die Birkenäcker ~ Nyíresföldek (22). A Joseph. Aufnahme már itt is szántót jelez.

Mindenfelé erdőrengeteg. A nagy famennyiséget egyrészt úgy tüntetik el, hogy a földben elássák (hagyomány szerint), másrészt azonban meglelték a faértékesítés módját is. Valószínűen a szénégetés helye volt — talán kovácműhelyek számára — *te khoi(n)štəd* ~ die Kohlenstätte ~ Szénhely (24).

Az egykori erdő helyén a jobbágyoknak külön-birtoka (Sonderland) is alakult: *te wəjdhattə* ~ die Waldgärten ~ Erdőkertek (27). „Garten” szó többször is előfordul Gyiróton, mint dűlőnév, pl. *te kəətnakkəl* ~ die Gartenäckerl ~ Kertföldek (8). Ezek a nevek összefüggnek a hajdani gazdálkodási rendszerrel. „Garten” eredetileg fonott kerítéssel elkülönített földet jelent. A kolonizáció korában egyáltalán a „Sonderfeld” fogalma társulhatott „Garten” szóval. Így a telepesek ezzel a névvel illették azokat a kis műveltföldeket, amelyeknek termékeiből Mária Terézia urbáriumuma szerint sem adtak részt a földesuraságnak. Analogiát szolgáltatott talán a belsőséghez tartozó tizedmentes, „Hausgarten”. Ezen a dűlőkön vagy szálas zöldtakarmányt (lucerna) vetettek az ígáslovak számára, mivel itt a házikertek kicsinyek, vagy pedig kendert termesztettek. Ez annál valószínűbb, mert Kleegärten ill. Haufgärten dűlőnevek hiányoznak is. A többi faluban az utóbbi nevek elmaradhatatlanul kiegészítik a dűlőképet.

Összes vizsgált falvainkban jellegzetes műveltföldnév még *te kraudakkəl* ~ die Krautäckerl ~ Káposztásföldek (26). A helyzetükből következtetve ezek is irtásföldek. Ebben az irányban húzódik az az erdővonulat, mely az 1720. évi Conscriptio és Bél szerint a határt ketté osztja (v. ö. 22., 24., 25., 27., 16., 15. dűlőt!). Az a körülmény, hogy Káposztás minden falu régi dűlőnévkincsében előfordul, azt mutatja, hogy a nép életében a káposztának fontos szerepe jutott. A tizedmentes vetemény termesztésének fellendülése abból is magyarázható, hogy piacra talált. A magot rendszerint bakónyi falvakból (Zirc, Olaszfalu) szerezték be.

Amint haladt az erdők irtása (a Josephinische Aufnahme szerint, 1784-ben már nincs erdő a határban), úgy fokozatosan a homokpusztaságot is művelés alá fogták: *te oban, mit-tən, untən sándakkə* ~ die oberen, mittleren, unteren Sand-acker ~ Homokföldek (19., 20., 21.).

Az a véleményünk, hogy kutatott községeink dűlőnév-kincsében azok a nevek, amelyek nem beszélnek különösen kultúrtevékenységről, a középkori műveltföld területét jelzik. Ilyeneknek minősíthetők Gyiróton *te hēakkə* ~ die Höhenacker (*hē* = bair. Heche ~ Höhe) ~ Magasdűlő (7), ahol természetesen nem abszolút, hanem relatív magas fekvésről van szó. Részben ide sorolhatók *te hinttauzakkə* ~ die Hinten-aus-acker (irányt jelölő név!) = Hátsóföldek (6), azonban a varsányi határ felé eső részeket a mult század közepe táján szántják először, addig bozótos terület. Továbbá *te untən, oban rēbaakkə* ~ die unteren, oberen Raaberacker = Alsó és felső győriföld (9., 14.), *te kloənakkə* ~ die kleinen Acker ~ Kis földek (10) és a szögbe összefutó *te špitsakkə* ~ die Spitzacker ~ Csúcsföldek (11.). A téli takarmányul szolgáló szénát *te rēbəmizn* ~ die Raaberwiesen ~ Győrirétről (12) nyerték. A győri országhútra vezető dűlőút „Győriút” néven is előfordult.

Korabinsky⁸ 1786-ban azt írja Gyirótról, hogy lakosai a borgazdaságot előnyben részesítik. Most is ez jövedelmük főforrása. A telepesek — úgy látszik — letelepülésük után azonnal a szőlőművelésbe is kezdtek: *te ōjdn wāixədn* ~ die alten Weingärten ~ Ó-szőlő (36.). A szőlőnevekben az „ő” vagy „öreg” jelző arra is utal, hogy közvetlen letelepedés utáni ültetés. Egyszerű viszonylagosságánál többet fejez ki. Ezek az első szőlők magasabb fekvésűek. Innen nevük: *təs kapiəri* ~ das (Wein)gebirge ~ a (Szőlő)hegy. Majd meg új területet is ültetnek be szőlővel: *te naixə māixədn* ~ die neuen Weingärten ~ Újszőlők (34). Az elnevezések elárulják, mint törekedett a lakosság hasznosítani minden kis völgyet: *te lull* ~ die Talweingärten (lull eredeti jelentése Röhre, majd Schlucht átvitelben, végre, Tal) ~ Völgyszőlő (35) és a kis földdarabkákat: *te eə'l* ~ die Örterl (nyj. eə'l

⁸ Korabinsky, Joh. Matth., Lexikon von Ungarn. Pressburg, 1786.

= darab, vég). ~ (Föld-)végek (35). — A Josephinische Aufnahme 1784-ben szőlőnek jelzi még 19., 20., 21. dűlőt és 31.-nek egy részét.

A modern gazdálkodási rendszer térfoglalása megkérvánta, hogy minél több területet vegyenek művelés alá. A keleti határt csak a 19. század harmadik negyedében szántották először — mondta nekem egy aggastyán, aki még nagyatyja elbeszéléseire emlékszik. Zsombék (talán rothadó, bűzös lápvízzel), amilyen *te švervəprinndlakkə* ~ Schwebelbrünnchenäcker ~ Kénkúti dűlő (5) és bozótterületek váltakoztak, amilyenek a Kénkúti dűlő és a Hátulsó földek varsányi határ felé eső része, valamint *te tsiəglkrundakkə* ~ die Ziegelgrundäcker ~ a Téglatalaj-dűlő (4). Az utóbbi név a talaj minőségéről beszél. Ez a terméketlen kemény talaj alkalmas anyag vályogtéglának. Könnyen lehetséges, hogy az építkező telepesek vályogot vetettek itt, mint az 1890-es években a falut elpusztító tűzvész után. A mai Téglatalaj-dűlő varsányi határ felé eső részének neve, a hajdani *te hēdriakkə* ~ die Hederichäcker a növény nevét is megmondja, mely a keleti határt fölverte.

1779-ben már szántóföld: *te khoivari(peəri) akkə* ~ die Kalwarien(berg)äcker ~ Kálvária(hegyi)dűlő (38), mert egy ebből az évből való Can. visitatio szerint a tanítónak itt is van földje. Gyiróton korán alakult plébánia. Anyakönyvei 1728-tól kezdődően vannak meg. Nem lehetetlen, hogy az akkori vallási központban a település utáni első év-tizedekben állítottak kálváriát is.

Minden észak-bakonyaljai faluban volt hajdan vizi-malom. Gyiróton két községi malom közül az egyik *te müwizn* ~ die Mühlwiesen ~ a malomréteken (25) állt, a másik pedig *te tāmakkə* ~ die (Mühl)dammäcker ~ a (Malom)töltés dűlőben (16).

Különös figyelmet kell szentelnünk egy dűlőnévnek: *te hoinkattə* ~ die Huldengärten (Hulden = Kleinhausler) ~ Zsellérkertek (32). A telepítés alkalmával a földesuraság megállapította a sessiók számát. Ez a szám a korai telepítések idejében csak fokozatosan telt be. A sessiók tulajdonosainak (colomi, Fronbauern) utódjai a mai falu társadalmában a gazdaréteg. A bevándorlás azonban tovább tartott.

Ezeknek a fölös telepeseknek (inquilini, subinquilini — Kleinhäusler oder Hulden — zsellérek) házhely is már csak házikert nélkül jutott. Kevés, többnyire terméketlen talajú szántóföldjüket pedig a községtől távol, a gazdaktól elfoglalni nem óhajtott területen kapták meg. Az örökváltság utáni új földosztás méltányosan részhez juttatta a zsellérreteget is a határban. Gyiróton ma is még hagyományosan nagy az ellentét a gazdaréteg és a zsellérség között. A meg nem mértés gyökere a korábbi vagyoni megosztásban és ennek közvetlen folyományaiban kereshető.

A községi templom szomszédságában fekvő *te khiarən-akkə* ~ die Kirchenäcker ~ a Templomföldek (2), azután *te loəmkruibakkə* ~ die Lehmgrubenäcker ~ az Agyaggödridűlő (28), meg *te sändakkəl* ~ die Sandäckerl ~ a Kis homokföldek (3) az örökváltság előtt legelőterület volt, majd parcellázva magántulajdon lett. A 19. század közepén történő új osztásban egyáltalán előnyösen óhajtottak eljárni és aki valamely dűlőben nem nyerte el méltányos részét, azt a község földjéből kárpótolták: *te tailiη* ~ die Teilung ~ Osztásföldek (13). A község számára csak rétet tartottak fenn: *te kmōəwizn* ~ die Gemeindewiese ~ Községi rét.

Az örökváltság után a legelőterület terjedelmét is megállapították. Két nagyobb dűlőt jelöltek meg erre a célra: 1. *te lāηə* és *te mittən wozn* ~ die langen és die mitteren Wiesen ~ Hosszú és középrétek (17, 18), melyre Triftweg ~ Marhacsapásút vezet az északi faluvégtől kiindulva; 2. *te sauləkkə* ~ die Saulache ~ Disznópocsolya (29), mely nevét a disznólegelőn található vízgyűjtő mélyedéstől kapta.

2. Bakonykoppány dűlőnevei.

Kutatási területünk összes községei már a középkorban fennállnak. Koppány Villa Cupan 1086, Kopuan 1358, Koppan 1372, 1488 néven. A Bakony egyik legszebb völgyének, a Gerence völgyének szájában fekvő helységnek személynévből származó nevéből közelebbit nem tudunk. A korai feltűnés és fekvése nevének személynévvel való identifikálhatását csak sejteti.

Koppány 1542-ben más vidékekről történt bevándorlások folytán is még virágzó helység.⁹ De már 1548-ban a dica összeíró a porták száma helyett destituta et deserta szavakat jegyzi be. A 17. század folyamán az elpusztult falvak közül több mint pusztá élt. Így Koppány is. 1683-ban azonban teljesen lakatlanná vált.¹⁰ Ekkor ment át a zirci apátság birtokába.¹¹

Az újra-telepítés először 1716-ban, majd 1718-ban másodszor történt.¹⁰ Bél szerint¹² a telepések Moson vármegyéből és a német birodalomból verődtek össze.

* * *

Bél Mátyás a telepések helyzetéről följegyzi, hogy szégyenek egyrészt a termőföld minősége, másrészt csekélyisége

miatt. Ezt a képet a dűlőnevek is így engedik kikövetkeztetni.

A dűlőnév *tas plesl* ~ das Blässl (Bläss = „weiser Fleck

⁹ Phalmi rendtört. VIII. 197. l.

¹⁰ Conscript. Com. Vespri. 1720.

¹¹ Phalmi rendtört. IV. 103. l.

¹² Belii, Matth., i. m. 56. l. és Conscript. Com. Vespri. 1720.

auf der Stirn der Tiere', itt „bloss“, „kahl“ a jelentése¹³) erdőségtől körülvett tisztást (17) jelöl. A körülötte fekvő művelt földnevek ezt igazolják. Irtás útján nyert területek: *te traustən naixə* ~ die drausseren Neuen ~ Külső újföldek (18), *te hęarinən naixə* ~ die inneren Neuen ~ Belső újföldek (19), *te woidakkə* ~ die Waldäcker ~ Erdőföld (15). Erdőben találkozunk vadállatok nevével megjelölt terepformákkal. Ilyen eredetű *tə woifskram* ~ der Wolfsgraben ~ Farkasárok. Az 1845-ből való határjárás Wolfsgruben és magyarul Farkastorok néven említi. A határjárás kevésbé világos felsorolása helyett inkább az 1857-es térkép alapján helyezem a 15-ös számú dűlőre. Ugyanis a mérnökök önkényesen alkottak itt két dűlőnevet: Wolfsgruben Aecker és Wald Aecker. Holott ez a dűlő csak részben volt szántó: *te olezakkə* ~ die Ablösungsäcker ~ Váltáságföldek (15a), jó része pedig a legelőhöz tartozott (15b), s így az 1850-es évek előtt nem is volt külön neve. Ma a 15-ös dűlőnek Ablösungsäcker a neve. Ez a név még az örökváltáság előtt keletkezett, mert az 1845-ös határjárásban már szerepel: Allesfeld. — Milyen összefüggésben van Wolfsgraben ~ Farkastorok a középkori Komlóúzóval (Qumlouozou, 1086),¹⁴ nem tudom, mert egyiket sem tudom helyileg identifikálni — egyelőre.

A zsellérek földje: *te hoinakkə* ~ die Huldenäcker (16) valószínűen irtásföld. A környezete plauzibilissé teszi.

Ez a Jos. Aufnahme idején már kiirtott erdő eredetileg északfelé húzódott *te rēnakkə* ~ die Röhrenäcker (az ott található Schlucht ~ szakadék- vagy közről) ~ Köz-földek (20b) keresztül egészen *te airez* ~ die Neuriss (eiriss 1845) ~ Irtásföldek-ig (20a).

A falutól déli irányban találjuk *te fiətrifthuidwoətt* ~ die Viehtrifthutweide ~ Marhacsapásközlegelőt (13). A csapásút olyan széles terjedelmű, hogy legelőterületnek is megfelel.

A közlegelő és az urasági erdő (10), melynek egy része *te pəarihuidwoətt* ~ die Berghutweide ~ Hegyilegelő (Somberkalja 1845), között van most a rétterület. A telepítés

¹³ Vollmann, R., i. m. 39. l.

¹⁴ Phalmi rendtört. VIII. 267. l.

korában Koppánynak nem voltak rétjei. Szénát az erdőben gyűjtöttek.¹⁵ A 11- és 12-es dűlő a Gerence patak árterülete volt. Több tó kísérte folyását.¹⁶ Erről tanuskodnak *te taixtmizn* ~ die Teichwiesen ~ Tórétek (12) és *te ekreštokkwozn* ~ die Egres-tók-wiesen ~ Egrestók-rétek (11). Idővel annyira szikkadt a talaj, hogy a gyepet kisebb területen föltörheték: *te moznakkal* ~ die Wasenäckerl (ahd. waso = Grasboden) ~ Kis Gyepföldek (11a). Sőt egy része disznólegelő lett: *tas saumingl* ~ der Sauwinkel ~ Disznószőglet (11b).

Említettük már, hogy a délkeleti határ erdeje északfelé is nyúlt és félkörben szegélyezte a helységet. Mert eredetileg erdő volt a még most is legelőterület: *tə khojšiəri* (5). A név első tagjában Kohle szó rejtőzik. Az összetétel második része nyj.-i nyelvtan szabályainak alkalmazásával úfn. fordításban így hangzik: schürer. A nyj.-i alakban a második *i* a gyenge ragozású melléknév alanyeseti végződése. Az elliptikus nevet kiegészíti Berg szó. Bizonyos felnémet vidékeken a faluhatár összes földjei Schür-be vannak osztva. Mi azonban schüren igének erdészeti jelentéséből: „irtani” indulunk ki. Itt irtásföldről van szó. Az erdő fájából szenet égettek. Az 1845-ös határjárásba Kaschiri-berg néven került. — Az északi és a délkeleti erdő, úgylátszik, a kavicsos talajú *te štōariglakkə* ~ die Steinhügeläcker (*rigl* = Hügel) ~ Kavicsosdombföldeken (21) és *te fraidhōwakkə* ~ die Friedhofäcker (újabb keletű dűlő!) ~ Temetőföldeken (2) érintkeztek.

Az 1720-as Conscriptio kifejezése: *silvis circumsepti* (t. i. a telepések) arra a föltevésre is jogosít, hogy az 1784 előtt ültetett Szőlőt ~ *te māixədn* ~ die Weingärten (?) is irtásterületnek számítsuk. Ebben a szőlőben többnyire gyümölcsöt termesztettek.¹⁷ A szőlőhegy ~ *tas kapiəri* Zsörkőn van: *tas šiakkə kapiəri* ~ das Zsörker Weingebirge. Zsörk tulajdonképpen középkori helynév: Surch 1249, Surk 1332, Zerk 1473. Most Pápateszér határába tartozik.

Az északnyugati határ volt a telepések első szántóföldje: *te peəriakkə* ~ die Bergäcker ~ Hegyi dűlő (4); *te keərentsa-*

¹⁵ Conscriptio Com. Vespri. 1720.

¹⁶ Belii, Matth., i. m. 56. l.

¹⁷ V. ö. Fényes E., Magyarország leírása. Pest, 1847. II. 79. l.

akkə ~ Gerence-äcker ~ Gerence földek (5), mellette folyik a Gerence patak (Gremce¹⁸ 1086); *te prukknakkə* ~ die Brückenäcker ~ Hid-földek (6b), Pápa vidékéről a Bakonyba vezető út itt halad át a Gerencén, valószínűen itt haladt a középkorban az ugod—cseszneki út;^{18a} az egykori *te kraits-akkə* ~ die Kreuzäcker ~ Keresztföldek (4a és 6c) nevüket az előbb említett út melletti keresztről nyerték, mely kereszt a Jos. Aufnahme-n is jelezve van. A mostani 6-os számú határrészen kell keresnünk a hajdani *te šmqin* ~ die Schmalen (Äcker) ~ Keskenyföldeket, bár az 1857-es térkép a 20-as számúra teszi és *te šīariakkə* ~ die Schüreräcker, amelyek a 3-as számú dűlővel való szomszédságból vehették nevüket (talán 6a).

A koppányi községi malom a Gerence patak mellett a 10- és 12-es dűlők északi szögletében volt, mellette a ma is így nevezett *təs mükattl* ~ das Mühlgärtlein-nel.

A határ képe teljes lesz, ha még megemlítjük *te kraut-kattə* ~ die Krautgärten ~ Káposztások (9) és *te haunif-* vagy *kləkattə* ~ Hanf- vagy Kleegärten ~ Kenderes vagy Lucernás (8, 14) dűlőket.

Bakonykoppánynak most vázolt német nyelvű dűlőnévkincse az új telepések alkotása. Koppány középkori dűlőneveivel kapcsolatban abban 'a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy egy 1086-ra keltezett birtokösszeírásból¹⁹ néhány elnevezést ismerünk. Bár helyileg nem tudtam egy kivételével a mai térszíni formákkal azonosítani, mégis összehasonlítás szempontjából kitűnő szolgálatot tesznek. Ezért itt fel is soroljuk: ad pontem *Iba*, vallis *Qumlouozou*, ad statuam *Puti*, ad culmen *Chigisti*, *theluch* (telek), ad arbustas *Prebruc*, ad torrentem *Gremce*, ad portum *Tugut*, ad fontem *Tuhutsedu*, ad puteum *Tuhut*. Az 1372-ből való határjárás²⁰ pedig megemlít egy völgyet: *Chobod*.

3. Bakonypéterd dűlőnévkincse.

Péterd a középkori okiratokban mint Poss. Peturd, Peterd 1263, 1354, Peterfalva 1362, Petherd 1488 szerepel. A hely-

^{18-18a} Phalmi rendtört. VIII. 267. l.

¹⁹ Phalmi rendtört. VIII. 267. l.

²⁰ U. o. VIII. 387. l.

névre vonatkozóan megjegyezzük, hogy a helység a 15. század első felében Péter fejérvári prépost birtoka.²¹ 1536 után elpusztul. A dica összeírásokban többé nem fordul elő.²² A 17. sz. közepén a szomszéd falvak bérelik²³ a pannonhalmi főapátságtól.

A század fordulókora már laknak is a pusztán, mert 1702-ben katolikus licenciatús működik itt.²⁴ 1715-ből való összeírásban olvassuk, hogy háromszor is kezdték benépesíteni.²⁵ Bél szerint²⁶ telepések jönnek Moson vármegyéből és Németországból. A bevándorlás azonban több csoportban történik.

* * *

Péterd pusztát a török hódoltság vége felé a szomszéd községek bérelték. Az urbárium szerint „szántóföldjei bőven vannak, a varsányiak szántották, rétjeit a város (Szentmárton) számára kaszálták...”²⁷ A réteket illetően a félszázaddal későbbi Conscriptio (1720) említi, hogy a telepéseknek rétje csak Likivarsányban van. Bár ezt a megjegyzést a határkép nem igazolja teljesen.

A nyugati határt a telepítés idejében erdő és bozót borította,²⁸ a keleti határ pedig mocsárterület volt. A mocsarat 1824-ben csapolták le.²⁹ A községi malomtól (ahol most a Pfarrergarten van!) árkot (*khoinakram* ~ Kanalgraben) vontak a lázii határig. Ilyen módon egyrészt szántóföldet nyertek: *te moərɔstakkə* ~ die Morastäcker ~ Zsombékos dűlő (8), másrészt rétet is: *te taixtwozn* ~ die Teichwiesen ~ Tórét (7). A tórét nevét az asszonyfai határban levő egykori Nádas-tóról (a mostani péterdi vasútállomás környékén) vette. A szántóföld egyrészt a földesuraság mint allodiális birtokot (ófn. alód = Ganzbesitz) visszatartotta. Valamivel később másik területtel fölcserélte és az örökváltság idején a község-

²¹ Phalmi rendtört. II. 150. l.

²² Conscript. dic. Com. Vespr.

²³ Phalmi rendtört. IV. 387. l.

²⁴ U. o. IV. 197. l.

²⁵ Conscript. Com. Vespr. 1715. és 1720.

²⁶ Belii, Matth., i. m. 53. l.

²⁷ Phalmi rendtört. IV. 387. l.

²⁸ Belii, Matth., i. m. 53. l.

²⁹ Phalmi rendtört., IV. 314. l.

nek átengedte (a 6-os és 7-es számú dülőknek a lázii határra szögelő sarkában).

A Nádasztó mellé az asszonyfai Török-család 1817-ben malmot állított föl. Erről jelölik a 9-es dűlő ide kifutó végét. *pə də ɒssəfərə mü* ~ bei der Asszonyfa-er Mühle.

A telepítés utáni első évtizedekben Péterden kevés a szántóföld: *te akkəl* ~ die Äckerl ~ Kis földek (9), a név szerint nem is a mostani terjedelemben, hisz a keleti végek a fentvázolt zsombékos terület egy részét alkották, továbbá *te kraitsakkə* ~ die Kreuzäcker ~ Keresztföldek (10), melyeknek keleti végein patak mentén rét húzódik a 9-es dűlőn is keresztül a keleti házikertek irányában, azután *te hənakkə* ~ die Ha(a)rnäcker ~ Hajdinafödek (11), végre *te krossn*

akka ~ die grossen Äcker ~ Nagy földek (12, 13), az országúttól a dombtetőig. A Nagy földeket leszámítva, ez lehetett a középkori szántóföld is.³⁰

Kreuzäcker név valószínűen régente az országút mentén állt kereszttről ered. A plauzibilis magyarázat mellett más megfontolás kevésbé helytálló. A név vonatkozhatnék a földsávok fekvésére is. A Harnäcker dűlőnek az 1857-es térképen és azóta birtokkönyvekben „Szelhosszati dűlő” a neve. Az utóbbi területen a parcellák észak-déli, az előbbin keletnyugati irányban helyezkednek el, vagyis keresztben. „Szelhosszati dűlő” kifejezés semmiféle alakban sem volt a néptől származó megjelölés. Pesty gyűjteményéből tudom, hogy a Péterdtől nem távoleső helységben, Bársonyoson is van „Szelhosszú dűlő” és „Kereszti dűlő”. Péterden „Szelhosszati dűlő” önkényes mérnöki elnevezés, mint ahogy önkényes eljárás volt az 1857-es térképen a 9-es számú dűlőt „Kereszt-földek”-nek átírni.

A kék virágú hajdinákról elnevezett dűlő Asszonyfával határos részeinek neve: *am tsiaglprumm* ~ am Ziegelbrunn ~ a téglakút melletti földek. Erről a kútról közelebbit meg tudunk még a szomszédos asszonyfai műveltöldnevekből: „Szilasberek”, vagyis legelőterület és „Tézslakúti dűlő” (tézsla = vonórúd, pl. ekevonórúd). Eszerint az asszonyfai határban a legelőn kút állt, téglából rakva és olyan magas vízállással, hogy tézslával (a tézslának eredetileg kampó formája volt) merhettek vizet. Ez tetszetős, mert mélyföld. Érdekes, hogy a kút milyen különböző sajátságai ragadták meg a nép figyelmét.

A tarjáni (ravazdi) határ menti „Nagy földek” (12) hajdani neve: *te pitšarakka*. Néha még ma is mondják: *am pitjor*. A középkori helységnévről: Pychurd 1409, Pychord 1472 vették nevüket. Pychord a győr-veszprémi országút és a Tarjából Hármastarjánba vezető út keresztezésétől nyugatra a dombháton volt.

A telepítés első évtizedeiben a péterdi határban fekvő szántóföldön kívül Picsord és Likivarsány (helynév: Liquosian 1235, Likwassan 1436, Lykywarsan 1472) puszták

³⁰ V. ö. Phalmi rendtört. II. 456. l.

kevés földjét is használták.³¹ Termékeny, buja rétjük egyáltalán csak Likivarsányban volt: *te likəwərsāmizn* ~ die Likivarsány-wiesen (15a). Erről a rétről öregebb emberek most is dicsérettel szoktak emlékezni.

A telepések számbeli gyarapodása a 18. század második negyedéig tartott. A földesuraság azonban Picsord pusztát visszavette. Így tehát új területeket kellett művelés alá fogni. A nyugati határ erdőterületéből nyerték. Az urbárium³² szerint 1787-ben már szántják *te hauzakkə* ~ die Hausäcker ~ Házhoz tartozó földeket (15b). A legutolsó földreformban kiosztott Proletárföldek helyén keresendők. Itt a 33 félszessziós jobbágyon kívül 9 zsellérnek (a falu nyelvén Kleinhäusler, tehát elnevezésben is különböznek Hulden-től!) is volt földje. Ezért kaptak ezek az örökváltság után a Nagy földön is részt.

Ugyanekkor a telepések Péterd és Likivarsány határában irtás útján nyert jobbágytelken fölülű földet is művelnek már: *te iwələndakkə* ~ die Überelendäcker (14). *elend* < kfn. ellend < ófn. alilanti, elilenti jelentése 'Ausland' majd mint dűlőnév: határmentén fekvőt jelent. 'Über' szóban jut kifejezésre, hogy a telkes-jobbágyoknak a rendes telken fölülű birtoka.³³

Az 1768. évi urbariumban a jobbágyok bevallják, hogy egyetlen írott szerződésük a földesurasággal az 1750-es évi szőlőültetésre kapott engedély. Az engedély elnyerése után a telkes jobbágyok a mostani szőlőhegy (*təs kəpiəri*) következő részeit ültették be: *te lull* ~ die Talweingärten ~ Völgy-szőlő (4a), *te akkəlwāixədn* ~ die Äckerlweingärten ~ Kis szőlődűlő (4b), *te krossn wāixədn* ~ die grossen Weingärten ~ Nagy szőlők (4c). A zsellérség is kapott ekkor területet erre a célra: *te kloənwāixədn* és *te sāmstəwāixədn* ~ die kleinen és die Samstagweingärten ~ Kis szőlők (4d) és Szombat-szőlők (4e). Az utóbbi dűlőnévnek érdekes magyarázatát lelnénk meg, ha összefüggésbe hoznók a szombat délutáni munkaszünettel. A szőlőkben szombaton délután szabály

³¹ Phalmi rendtört. V. 312. I.

³² Phalmi rendtört. V. 312. II.

³³ Vollmann, R., i. m. 49. I. és 40. I.

szerint már nem dolgozhattak. A Szombatszőlők azonban olyan kicsinyek, hogy félnap alatt elvégezhettek bennük minden munkát. „Szombati szőlő” jelent tehát félnapi munkát igénybe vevő szőlőt. Így értelmezi a nép is.

A telkes jobbágyok birtokában volt még a legnyugatibb szőlődűlő: *te ālōa* ~ die Anlehne (kfn. leinen = lehlen). Ez az elliptikus név magyarra így fordítható: Domboldalon fekvő szőlők (4f). Ma a szőlők ilyen elosztását már hiába keresnők. Vétel és öröklés a régi rendet megzavarta. — Fényes³⁴ dicséri a kiváló fekvésű szőlők „kövér, felette édes” borát.

A tizedmentes külön-birtok bekerítettségére világos példa: *te hānifkatta* ~ die Hanfgärten ~ Kenderkertek (5b). Néha még Kleegarten néven is említik. A zselléreknek (Hulden!) az örökváltság előtti egyedüli földje ebben a dűlőben volt: *te hoinkatta* ~ die Huldengärten. A dűlőnek a falu felőli bejáratát most is *„pən kattatoa”* ~ beim Gärtentor-nak nevezik.

Az örökváltság idején a földesuraság a maradványföldet egy helyen vette ki. Ekkor csatolták el az egész Hausäcker dűlőt. A határnak 1855-ben történt fölmérése alkalmával a legelőterületeket is fölosztották.

A Grossen Äcker-t ettől kezdve a 14-es számú dűlőig szántják. A 13-as számú Nagy földek legnyugatibb végét. *am šautuin* ~ am Schauturm néven szerepel. 1855-ben a mérnökök itt a határ legmagasabb helyén a háromszögelési pontot nagyobb, toronyszerű faalkotmánnyal jelölték meg. 1929-ben lebontották.

Legelő volt az örökváltságig *te wāixadakkā* ~ die Wein-gärtenäcker ~ Szőlőföldek (3). Egyrészüket a parcellázás után azonnal szőlővel ültették be. Az Überelendäckertől elválasztja az *ōšnidvex* ~ Abschnittweg. Ugyanis a szőlőföldek kihasításakor a 14-es dűlőből egy részt hozzámértek. A dűlőút éppen az Abschnitt határán vonul.

A zsellérek mostani szántóföldje *te huidwoatt* ~ die Hutweide ~ Közlegelő (2), mint neve is igazolja az örökváltság előtt szintén legelőterület. Eredetileg két csapásút ve-

³⁴ I. m. II. 72. 1.

zetett rajta. Az egyik kiindulása a községi kocsmá táján, ahol *Kupplstând* ~ Ménespihenő volt, keresendő. A második most Hohlweg néven a falu déli végén indul ki és a Weisser Berg-en (lősz-falakkal!) keresztül az erdő irányában halad. Ez a szarvasmarhák útja volt.

Hajdani legelőre utal *te štândakkə* ~ die Standäcker ~ Pihenőföldek (6b) neve. A Standplatz a dűlő északi félkörbületében meg is található egy beomló kút körül. A dűlő nyugati hegy oldala külön nevet kapott: *te peərištikkł* ~ die Bergstückchen ~ Hegydarabok (6a), melyeknek folytatása a tó felé: *te hojntaixtrwizn* ~ die Huldenteichwiesen ~ Zsellértóréték. Ez a terület a község halastavának visszaszorításával a múlt század második felében vált a zsellérek rétjévé.

A dűlőnév: *te ɔkksnwoəttakkə* ~ die Ochsenweideäcker ~ Ökörlegelő (5a), valamint az emlékezet is megőrizte az igavonóökrök számára fenntartott legelő létezését. Itt az ökröket olyan napokon legeltették, mikor a mezei munkában nélkülözhatték.

Öregebb emberek még egy névre emlékeznek: *te kəntsakkəl* ~ die Gänseäckerl ~ Libalegelő. Helyéül a mostani Tórétnek a faluhoz közelebb eső, magasabban fekvő területét nevezik meg.

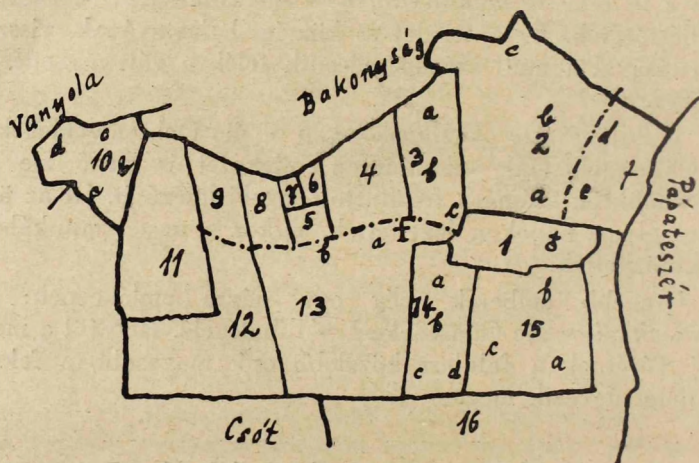
4. Bakonyszentiván határalakulása.

A helységet már a középkorban nevezték el Keresztelő szent Jánosról. Scentiwan 1340, Zenth Iwan 1488. Eddig nélkülözünk olyan művet, mely a középkori plébániák-, templomok-, kápolnákról összefoglaló képet nyújtana. Az általunk vizsgált kis területen is elég sűrűn volt istenháza: Szent Jánosnak Bakonyszentivánban, Mindenszentek-kápolna Kopányban,³⁵ templom Romádon, Bakonyszentlászlón, 1522-ben plébánia Péterden.³⁶ Gyirót neve is azt sejteti, hogy talán szent Gellértnek volt egyháza, bár a középkori helynévadás szellemében „szent” jelző nem maradhatna el.

³⁵ Phalmi rendtört. VIII. 229. l.

³⁶ Phalmi rendtört. VIII. 569. l.

Mikor a törökhódoltság alatt elpusztult³⁷ területet a német telepesek 1744-ben³⁸ átvették, a határ felerészben erdő volt. A legnyugatibb határt (10) a Jos-Aufnahme szerint is, meg a hagyomány szerint is a 18. században vették művelés alá: *te qidn akkə* ~ die alten Äcker ~ Öreg földek (c), *te naixə akkə* ~ die neuen Äcker ~ Új szántó (d), *te wqidakkə* ~ die Waldäcker ~ Erdőföldek (b) és a fokozatosan kiszáradt rétből lett: *te wizenakkə* ~ die Wiesenäcker ~ Rétföldek (a). Ez az egész terület az örökváltságban maradványföld lett.

A mostani legelő (11) ~ *te huidwoatt* ~ die Hutweide a Jos. Aufnahme idején még erdő. Erdő is környékezte. A múlt század harmadik negyedében lett szántó *te obən* és *te untən wqidakkə* ~ die oberen és die unteren Waldäcker (9, 12). Délről még most is az egykori úrbéri erdő *te sentivana wqid* ~ der Szentiváner Wald szegélyezi. Az erdő északon még tovább húzódott. Az örökváltság után nyertek erdőterületet szántóul a zsellérek: *te hqinakkə* ~ die Huldenäcker ~ Zsellérföldek (8).

Irtásföld már a 18. században *te tšęaredakkə* ~ die Cseres-äcker ~ Cseresföldek (13b). Szilas, Hangyálos, Horhás,

³⁷ Conscr. dic. Com. Vespri-ben 1543-ban fordul elő utoljára.

³⁸ Pápai Eszterházy lvt. Szentiván el. 1744-ből.

Fertős, stb. analogiájára föl kell tételeznünk egy az erdő-kezelőségtől adott „Cseres“ nevet, bár az 1857-es térképen „Cserhegy“ található. Van ugyanis a magyarországi német nyj-okban egy szórványos hangmegfelelés: $\dot{z} \sim d$. Így érthető *tšeareš* > *tšearež* ($\dot{s} > \dot{z}$ magánhangzók között) ~ *tšeared*.³⁹ Hasonlóképpen irtás *te hieššakkā* > die Hirseäcker (v. ö. 25. l.) > Kölesföldek (4). Szentivánban valószínűen sokáig termeltek kölest. A keleti határszélen elterülő négy tó egyikén még most is áll *te prāimū* ~ die Brainmühle ~ Kölesmalom, melyben ügylátszik a kölesliszt készült.

Azonban a Jos. Aufnahmen már jelzett szőlők erdők közé beékelt helyzetét tekintve, irtásföldek lehettek. A telkes jobbágyoknak két szőlője volt: *te laurə* és *te fiəkləftə-wāixədn* ~ die langen és die Vierklafter-Weingärten ~ Hosszú (5) és Négyöles-szőlők (6). A zsellérek egyetlen örökváltság előtti dűlője *te hōinwāixədn* ~ die Huldenweingärten ~ Zsellérszőlők (7) volt.

A középkori falu helyét is megjelöli egy dűlőnév: *te khīərənakkā* ~ die Kirchenäcker ~ Templomföldek (13).

Szentiván határát egy észak-déli irányban folyó patak ketté osztja. A vízfolyás mentén húzódnak a rétek: *te fiaməđ* ~ die Viermahd- (wiesen) ~ Négykaszásirét (3a), *te simməđ* ~ die Siebenmahd(wiesen) ~ Hétkaszásirét (3b), *te obən wīzn* ~ die oberen Wiesen ~ Felső rétek (14a), *te untən wīzn* ~ die unteren Wiesen ~ Alsó rétek (14b). Talán a középkori falu melletti tó helyét kereshetjük *te naixə wīzn* ~ die neunten Wiesen ~ az Újrét (14c), előzetesen valószínűen mocsárterületén. Egy darabka hajdani községi rét szögletbe mérve: *təs kmōəwīngl* ~ der Gemeindewinkel ~ Községi (rét)szöglet (14d).

A déli határ dűlőnevei elárulják, hogy a telepéseknek mérnök adta át a földet: *te tsrōwəkləftə* ~ die Zwölfklafter-(äcker) ~ Tizenkétölesek (15a), *te tsēkləftə* ~ die Zehn-klafter(äcker) ~ Tízölesek (15c), *te ɔxtkləftə* ~ die Acht-klafter(äcker) ~ Nyolcölesek (15b). Bár összehasonlító módszerrel földolgozva, talán a telepések hazájára is utalnának.

A 18. században a déli határ mellett a falutól északra

³⁹ Schwartz Elemér, Nym. nhn. 208. l.

fekvő területet is művelték. A mostani 2-es számú dűlőt az u. n. csárdaút ~ *te tšardanə wex* (a szomszédos kisdémi határban egykori csárdáról elnevezve) ketté osztja. Az úttól nyugatra a zsellérek utcájához csatlakozóan (innen ered neve is) volt a telkes jobbágyok földje: *te hq̄nakkə* ~ die Huldenäcker ~ Zsellérdűlő (2a), továbbá a szántóföldek hajlásáról elnevezett *te krumpakkə* ~ die Krummen Äcker ~ Hajlásföldek (2b) és *te kmōakrund* ~ der Gemeindegrund ~ Községbirtok (2c).

Az úttól keletre voltak a talajminőségről nevet nyert *te saundakkə* ~ die Sandäcker ~ Homokdűlő (2f) és a dűlön található emelkedésről *te riglakkə* ~ Hügeläcker (rigl = Hügel ~ Dombföldek (2d). Érdekes szerkezetű név: *te fiəhapp'l* ~ die Vierhäuptchen (2e). Häuptchen ~ happ'l a nyj-ban káposztafejet (kraudhapp'l) jelent elsősorban, azután minden növény levelekalkotta fejszerű összeborulását. Mivel Krautgarten név a dűlőnévkincsben hiányzik, azért első odafigyelésre úgy tűnik fel, hogy itt volt a káposztás. A talajminőség azonban ezt a véleményt nem erősíti meg.

A kender házi szükséglet volt. Szentivánban is megtaláljuk *te haunifkattə* ~ die Hanfgärten ~ a Kendereseket a mai kálváriától délre (13a). Közvetlen szomszédságukban a Triftweg felől volt a legelőre járó állatok *štaund*-pihenője körülötte pázsitos térrel *am-mauŋə* ~ am Anger ~ Pázsitos.

A mai 3-as számú dűlőnek (c) a falu területével határos részen voltak a kis házikertek ~ *te hauskattə* ~ die Hausgärten. A belsőséget képező, háztelkekhez tartozó földet szárazsága miatt nem tartották alkalmasnak kert-célokra. A névben is kifejezésre jut: *te hauzakkə* ~ die Hausäcker.

Ma a dűlőnév-kincs a tagosítás folytán már csökkent. Egy embert találtam, aki még a teljes régi dűlőnévképre emlékezett (Wieser József, 92 éves). — Most 2-es számú dűlő neve: Homokföldek (*te saundakkə*), 15-ösé: Tóra dűlő (*te taixtakka* ~ *Teichäcker*), 13-asé: Templomföldek (*te khiarənakkə*), 14-esé: Alsó rét (*te unttən wizn*), 3-asé: Felső rét (*te obən wizn*).

Az 1857. évből való térképen szerepel egy név: Erbsenäcker ~ Borsóföldek, de erről a nép nem tud.

A hajdani erdőkezelőség telkét a helység északi részének (községi jegyzőlakás körül) neve: *təs hoĩtskattl* ~ das Holzgärtlein jelöli meg.

5. Fenyőfő határa.

A helység a Bakony lábánál fekszik. Határának térkép-vázlatunkról lemaradt legnagyobb részét a Bakonyhegység alkotja. Úgy látszik a középkorban is itt kezdődött a fenyő-erdő. Ezért nevezte el a falut első lakossága Fenyőfőnek (Villa Feneufey 1230, Fenewfew 1270, Fenyefu 1358, Feneufeu 1375, Fenyefew 1438, Fenyewfew 1488). Feltűnő, hogy az erdő rejtette község elég korán marad ki a dica összeírásokból (1536 után). Bár 1539-ben⁴⁰ még mint helység szerepel, pusztulását a 40-es évekre tehetjük. 1626-ban biztosan lakatlanná vált hely.⁴¹ Bél Mátyás praedium-ként említi.⁴²

Az új német telepesek 1737-ben foglalják el új otthont.⁴³

* * *

Fenyőfő határán a község és az Eszterházy-uradalom osztozkodik. Az utóbbi az erdőséget birtokolja. Ez a nagyobb rész térkép-vázlatunkról lemaradt. 5, 7, 8, 28, 29, 30 szintén uradalmi erdőtáblák.

A község területe zárt egységet alkot. Ebből kiválik a 6-os számú dűlő: *te oĩdn wāixədn* ~ die alten Weingärten ~ Ó-szőlő, mely most ugyan már szántóföld. A gazdáknak a mult század közepén kiültetett Új-szőlője *te naixə wāixədn* ~ die Neuen Weingärten vagy die Bauernweingärten (12) már a többi művelt föld sorában található. Ugyancsak így kiestek a hajdani *te klēakkəl* ~ die Kleeäckerl ~ Lucernás (7a) és *te airiz* ~ die Neuriss(äcker) ~ Irtás (7b) a *klōətaixtl* ~ Kleinteichlein ~ Kis tó körül. Ma is ebben az irányban, de a falu szomszédságában fekszenek: *te unttən* és *te obən krautkattə* ~ die unteren és die oberen Krautgärten ~ alsó

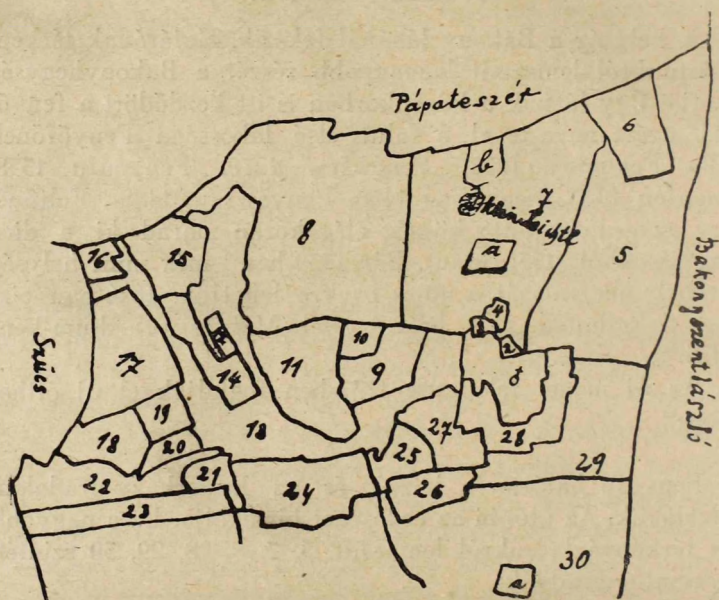
⁴⁰ Tört. Tár. 1893. 612. l.

⁴¹ M. C. Fasc. 154. N° 62. Olvt.

⁴² Belii, Matth., i. m. 46. l.

⁴³ Pápai Eszterházy lvt. Fenyőfő el. 1737.

és felső Káposztás (2, 4), valamint *te hauskattə* ~ die Hausgarten ~ Házikertek (3). Az egykori *te haunifakkə* ~ die Haufäckerl ~ Kenderes (30a) távol a többi művelt földtől az erdőségben volt.

A község területe kisebb változásokat nem számítva körülbelül az 1760-as évekig kialakult mai beosztásában. Az 1768-as urbárium szerint ugyanis a teljes jobbágyoknak 18 helyen volt a szántóföldjük. A dűlők nagyságát valószínűen nem a mostani terjedelemben kell venni. Az egész határ többnyire homokos talajú. Ezért terméketlen és szegény, amiről Fenyőfő a környéken fogalommal lett. A 18 úrbéri dűlőhöz a már felsoroltakon kívül tartozott még: *te peəriakkə* ~ die Bergäcker ~ Hegyi dűlő (26), az irtásföld *te hiəššakkə* ~ die Hirseäcker (v. ö. 25. l.) ~ Kölesföldek (27), *te launə akkə* ~ die langen Äcker ~ Hosszúföldek (24), a Bauernwaldból (22) kihasított *te naiə akkə* ~ die neuen Äcker ~ Újföldek (21), *te kloəna* és *te krossn siətsəwəxakkə* ~ die kleinen és die grossen Zircer Wegäcker ~ Kis (17) és Nagy zirci úti

dűlő (18, 19), *te loamkruibakkə* ~ die Lehmgrubenäcker (v. ö. 29. l.) ~ Agyaggödri dűlő (14), a 14-es és 21-es dűlő között az egykori *te štoəniŋə akkə* ~ die Steinigen Äcker és a sorozat végén a legutoljára művelés alá fogott irtástérület *te fraištikkln* ~ die Freistückchen ~ Szabaddűlő (16). Az utóbbi névadás csak akkor világos, ha fölteszük, hogy már számos dűlőt műveltek, mikor ezt meghódították a kultúra számára. Mert csak így érthető, hogy feltűnő momentum a szolgálatmentesség, amely minden terület meghódítása esetében néhány évig fennállt.

Az örökváltság idején a gazdák felosztották a legelőt *te saundples* ~ die Sandbläss ~ Homokos tisztás (13) egy részét: *te ođjəzakkə* ~ die Nagyaszó-Äcker ~ Nagyaszó dűlőt (15) és a Bauernwaldból *te kiəžnkutakke* ~ Görzsönykút-äcker ~ Görzsönykút dűlőt (20). Lassankint kiszáradt és a mult század közepe táján már szántóvá alakulhatott *te fiətižakkə* ~ Fertősäcker ~ Fertősdűlő (25).

Az örökváltság után a legelőterületből részhez jutottak a zsellérek is, amennyiben szőlőt *te kləəhaizləmāixədn* ~ die Kleinhäuslerweingärten (10) és szántóföldet is nyertek: *təš kləəhaizləföd* ~ das Kleinhäuslerfeld (9), sőt még erdőt is kaptak (23).

Különös figyelmet érdemel az a jelenség, hogy Nagyaszó-er Äcker és Görzsönykút-äcker magyar dűlőnevek a szántóföldnevek közé kerültek. Annak tudása, hogy a mult század közepe előtt legelőterület, közelebb visz a magyarázatahoz. Ugyanis Fenyőfőn az örökváltság előtt az uradalmi és a községi legelő nem volt elkülönítve. A hajdani 13-as dűlőbe tartozott a 15-ös és 20-as, sőt a mostani uradalmi 28-as és 29-es legelőterület. A 11-es dűlőt pedig a mult század első negyedében ültették be akáccal. Ezen a kiterjedt területen csak természetes, hogy az uradalmi magyar cseléd-ségnek sikerült néhány magyar nevet fenntartania. Annál is inkább, mert az elnemkülönítettség ellenére is valószínűen mégis csak alakultak ki bizonyos szokás-helyek, ahová csak uradalmi nyáj járt. Ezek a területek pedig az örökváltság idején a község tulajdonába mentek át mint csereföldek a fentebb leírt 7-es és 30-as földtáblákon jelzett szántókért.

Plauzibilissé teszi föltevésünket a Nagyaszó-dűlő közvetlen szomszédságában még a 13-as dűlőn eredő, de a 8-as uradalmi táblán kanyargó világos jelentésű Görgő-ér. Bár éppen Fenyőfő középkori dűlőneveinek felkutatására vesztegettünk legtöbb időt az Olvt-ban és a megyei levéltárban és noha megtaláltuk a Tör. Tár, 1893, 604. l-ján említett 1258-ból való határjárást a Phalmi rendtört. I. (647, 756) és II. (300.) kötetéhez csatolt oklevéltárban, ezt megnyugtatóan megoldani nem tudtuk.

6. A kulturmunka Románd dűlőnévképében.

Románd a középkorban Villa Roman (1234, 1270, 1488) néven fordul elő mint a győri püspökség birtoka. A dica összeíró 1542-ben még beírja a Conscriptio-ba, de ezzel a jellel: deserta.⁴⁴ Ez legalább annyit jelent, hogy a lakosság elhagyta a falut. 1592-ben újra mint possessio szerepel.⁴⁵ De azután megint csak üresen állt, mert 1686 populációról olvasunk.⁴⁶

A területre 1727 körül jönnek új, német telepesek részben Moson vármegyéből, részben pedig a német birodalomból.⁴⁷

* * *

A telepesek — úgymond Bél — házaikat erdőség közepén kezdik építeni és nem a régi falu helyén, amelynek romjai akkor még láthatók, ma azonban már csak dűlőnév *te khiərənakkə* ~ die Kirchenäcker ~ Templomföldek (6) jelzi.

A továbbiak folyamán az a törekvésünk, hogy bemutassuk a határnak a kulturmunka előtti arcát, amelynek művelés alá fogása annyi szorgalmas fáradozásba került — Bél szerint.

A mostani falutól délre erdő terült el. Ebben találtak a telepesek egy tisztást: *te pləs* ~ die Bläss (Blösse) ~ a tisztás (3; 1860-as évekig legelő). Ezt a tisztást körülvevő erdő-

⁴⁴ Conser. dicales Com. Vesprimiensis. Olvt.

⁴⁵ U. C. Fasc. 28. No 53. Olvt.

⁴⁶ U. C. Fasc. 28. No 54. Olvt.

⁴⁷ Bel. Matth., i. m. 53. l.

~ Szabadföldek (5). A névadás eredetét már tárgyaltuk Fe-nyőfőnél (v. ö. 45. l.).

A Jos. Aufnahme még erdőt tüntet föl a későbbi *te štaixakkə* ~ Steigäcker (Steu Aecker 1857) ~ Gyalogúti dűlő helyén (5). Helytörténeti szempontból érdekes volna tudni az elnevezés eredetét. Románd egyházi dolgokban (pl. templomlátogatás) Gyiróthoz tartozott, kereskedelmi ügyekben Varsányhoz volt kötve. A lakosság körében az a hagyomány él, hogy a gyalogút Varsányba vezet és Judensteig néven is emlegeti.

Egy másik terjedelmes erdőség volt a határ északnyugati részében a hajdani *heəʒoftswojɪd* ~ Herrschaftswald ~ Uradalmi erdő (15, 16). Ebből az erdő-, ill. legelőterületből már korán kimérték *te naixə wāixədn* ~ die neuen Weingärten ~ az Új szőlőket (17). De csak a múlt század második felében vágták ki az egész erdőt és lett művelt föld *tə wɔjɪdkrund* ~ der Waldgrund néven. A 15-ös dűlő közepén észak-déli irányban mély út vezet: *te toifi toj* ~ das tiefe Tal. Déli bejáratánál van a *Kútlap* az egykori legelőhöz tartozó kúttal.

Románd lakossága valószínűen letelepedése utáni első években kis területen szőlőművelést is kezdett. Erre enged következtetni a név *te kloənwɔjɪdn wāixədn* ~ Kis ó-szőlők (21). Arra a kérdésre, milyen időben következik a többi szőlődűlő beültetése, nem tudunk biztos feleletet adni. Felsorolásunkban mégis első helyre tesszük *te lull* ~ die Talweingärten ~ Völgyszőlőt (18), melyeknek egy részén (*te lullštikkəl* ~ Talstückchen), a patak balpartján kendert termesztettek, azután *te lāŋə wāixədn* ~ die langen Weingärten ~ Hosszú szőlőket (20). A következő név *te peəriakkə* ~ die Bergäcker ~ Hegyföldek (19) arra a föltevésre utal, hogy ez a dűlő hosszabb ideig szántóföld lehetett. Az egész most vázolt terület együttes neve: *təs kəpəri* ~ das Weingebirge nevet viseli.

A falutól északkeletre kiterjedt tavat találtak a telepe-
sek. Az érintkező földek neve őrizte meg az eredeti állapotot: *te taixtakə* ~ die Teichäcker ~ Tóföldek (3) és *te taixtakəl* ~ die Teichäckerl ~ Kis tóföldek (3). Ezen a tavon állt a községi malom, mellette rétséggel: *am āŋə* ~ am Anger ~ Pázsitos.

Valószínűen a délkeleti határban találjuk még a Tó-földeken kívül a középkori szántóföld egy részét: *te laziṇa akkə* (*iṇ* = ing helynévképző)⁴⁸ ~ die Lazi-er Äcker ~ Lázii földek (3), *te wəṣṣana akkə* ~ die Varsányer Äcker ~ Varsányi dűlő. A nevek a fekvés irányát jelölik meg. A feltűnő elnevezésű *te torakštikkəl* ~ die Tabakstückchen ~ Kis dohány(föld)részek nevének népi magyarázata a következő. A kérdéses szántóföldek neve a parcellák kis terjedelmét jelzi. A munka rajtuk egy pipadohány elszívására elegendő időt vett csak igénybe. A név szerkezete szerint azonban dohánytermelésre utalna.

A község határában még egy harmadik erdő is létezett. A Jos. Aufnahme idején már irtás. Most *te wəḍakkə* ~ die Waldäcker ~ Erdei földek (12) és *te wəḍakkəl* ~ die Waldäckerl ~ Kis erdei földek (11) néven szántóföld. Kezdetben talán csak részletekben irtották: *te naixə akkə* ~ die neuen Äcker ~ Új(osztási) dűlő. Ezt az erdőt jórészt rétek vették körül: *te prikkəlwiṣn* ~ die Brückchenwiesen (nevét a mellette elhaladó országúton levő hidtől kapta) ~ Hidrétek (13), *te obən, te mittən wiṣn* ~ die oberen, die mittleren Wiesen ~ Felső- és középrétek (10). Ebben az irányban a gyiróti határ felé esnek *te traiməḍ* ~ die Dreimahd(wiesen) ~ Háromrendes rét (8) és *te naixə wiṣn* ~ die neuen Wiesen ~ Új rétek (8). Az erdő keleti oldalán tó terült el: *te piməzłəkkə* ~ die Binselache ~ Kákapocsolya. A pocsolyától északi irányban zsombékos terület húzódott, mely csak hosszú kultúrmunka után lett méltó nevéhez: *te haitristnakkə* ~ die Heudristenäcker ~ Szénakazal-dűlő. A telepések először buja rétté, majd pedig csatornázással szántófölddé alakították át.

A tótól déli irányban a zsombék terjedését megakadályozta a kissé magasabban fekvő homoktalaj. Ennek a most is parlagon fekvő területnek csak egy részét művelték: *te sändštikkəl* ~ die Sandstückchen ~ Homokdűlő (7). Homokos talajúak még *te hoṭṭəakkə* ~ die Hotteräcker (Hotter = Flurmark = határ) ~ Határdűlő (6) és *te dʒərodəakkə* ~ die Gyirót-er Äcker ~ Gyiróti dűlő.

Feltűnő, hogy két dűlőnév: *te həṇakkə* ~ die Ha(a)rn-

⁴⁸ V. ö. Schwartz Elemér, Nym. nhn. 35. 1.

äcker ~ Hajdinaföldek (6) és die Überelendäcker Bakony-péterden és Romándon, a két szomszédközségben fordul elő. Moson vármegye egyes községeiben még állandóan természetnek hajdinát.

Románd rétekben különösen gazdag. A még most is élő forrásról elnevezett *te prinndlakkə* ~ die Brünnchenäcker (prinndl ~ Quelle) ~ Forrásföldek (6) és *te prinndlakkəl* ~ die Brünnchenäckerl ~ Kis forrásföldek-hez (4) csatlakoznak *te hauswizn* ~ die Hauswiesen ~ Házhoz tartozó rétek (4) és *te wizl* ~ die kleinen Wiesen ~ Kis rétek. Valamivel távolabb már a Kenderföldekkel (14) ~ *te hānifakkəl* ~ die Hanfäckerl határosak *te hānifwizn* ~ die Hanfwiesen ~ Kenderesrétek (14).

A mostani 14-es számú dűlőnek a gici határ felé eső részén voltak: *te tšihedaakkə* ~ die Csehi-er Äckerl ~ Csehi-dűlő és *te tšihedaakkəl* ~ die Csehi-er Äckerl ~ Kis Csehi-dűlő. Csehi középkori helységneve: Poss. Chey 1309, Csew 1450, Csee 1488. A gici határban egy erdőnév őrizte meg a helység hollétét. Románd lakossága a múlt század második felében is még *tšihet* néven emlegeti Gic pusztát. Így ez a név is csak irányt jelöl, mint a fentebb tárgyalt többi helységnev.

Két dűlő népnyelvi alakját nem sikerült megtudnom. Már senkit sem találtam, aki az egész dűlőnévkincsre emlékezett volna. Az 1842. évből való kiosztási birtokkönyvben „Kis külső dűlő” és „Belső dűlő” néven találtam. Az 1857-es térkép pedig helyüket „Ackertheile” névvel jelöli meg.

Románd dűlőképe sem volna teljes, ha hiányoznék a Káposztás név. Két helyen is volt Káposztás: *te obən* és *te unttən krautkattə* ~ die oberen (2) és die unteren Krautgärten (3).

A határban a múlt század közepéig az uradalmi erdő kivételével (15, 16) három legelőterület volt: *te huidwoatt* ~ die Hutweide (hajdan Ochsenweide néven is!) ~ Közlegelő (9), melyre egykor a Triftweg a falu déli szélétől egyenesen ebben az irányban futott ki, nem mint most az 5-ös és 6-os dűlő határvonalán, továbbá die Bläss és *te khaiblwoatt* ~ die Kälberweide ~ Borjúlegelő (3). Az 1867-ben bekövetkezett tagosításkor a két utóbbit fölosztották.

A földesuraságnak az örökváltság előtt volt allodiális birtoka (5) a varsányi határ mentén és erdeje (15., 16.). Az allodiumot az örökváltság idején felcserélte a 14-es számú dűlővel, amelyen majort is épített. Majd pedig a mult század utolsó negyedében a 14-es dűlőt is, meg az erdőt is eladta volt jobbágynak.

Az 1867-i tagosítás nagy változást hozott a dűlőnévkincsen. Mindenki a keleti vagy déli határban (3, 5, 6) egy darabban kapta meg illetményét. Pl. a tanító földjei előbb Prinndl- és Freiäcker dűlőben voltak (Can. visitatio 1779.), most a 3-as számúban mérték ki. Bár a tagosítási birtokkönyvbe még bekerültek a régi dűlőnevek is, a nép fölöslegesnek tartotta a sok név őrzését. Az új terjedelmes szántóföldeket egységes névvel illeti: *tők* ~ 'tag'. Differenciálás szempontjából eléje teszi a tulajdonos nevét. A legújabb földmérés (1929) alkalmával készült birtokkönyv már több mint felére csökkent dűlőnévkincset jegyzi fel. A vázlat teljessége kedvéért közöljük is. Zárójelben a népi nevet adjuk. 2. Káposztás (*krautkattə*), 3. Nagytói tagok (*te tők*), 4. Házi rétek (*mizl* ~ die kleinen Wiesen), 5. Keleti csapási tagok (*te tők*), 6. Nyugati csapási tagok (*te tők*), 7. Kis legelő (*te woatt* ~ die Weide), 8. Hosszú rétek (*te lāṃə wīzn*), 9. Nagy legelő (*te huidwoatt*), 10. Felső rétek (*te obən* és *te untən wīzn*), 11. Kis erdei földek (*mōidakkəl*), 12. Nagy erdei földek (*te mōidakkə*), 13. Dobogó földek (*təs klōəhaizlāfōd* ~ das Kleinhäuslerfeld, 'dobogó' a régi név *prikkl* szavának fordítása), 14. Országúti dűlő (*te moəhomakkə* ~ die Meierhofäcker), 15. és 16. Nyugati és keleti újosztás (*te mōitkrund*). A szőlők beosztása változatlan maradt.

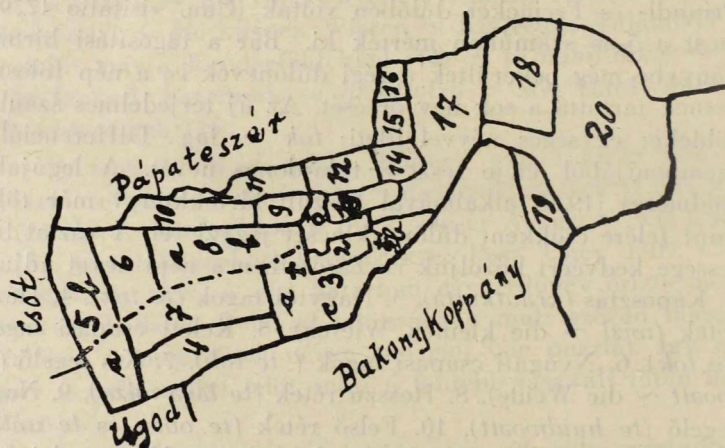
7. Szücs határképe dűlőnevei alapján.

Szücs helységnev a középkorban a következő alakokban fordul elő: Villa Scelch 1249, Villula seu poss. Seulch 1349, Zeuch 1358, Zwez 1437, Zewcz 1438, Zewch 1488. A dica összeírók 1543-ban jegyzik be utoljára. Ez természetesen nem végleges elpusztulását jelenti. De a törökdúlás idején a magyar lakosság elhagyta.

Az új német telepesek 1736-ban kötötték meg szerződésüket az Esterházy-földesurasággal.⁴⁹

* * *

A Bakony erdősége a telepítés korában jobban bele-nyúlt a falu határába. A délkeleti határt erdő borította. Itt találtak a telepesek tisztást: *te plesakkə* ~ die Bläßäcker (v. ö. Koppány 31. l.) ~ Tisztásföldek (16) és mint neve mutatja, azonnal szántották is. Ezt a tisztást erdő szegélyezte, mert

irtásföld a zsellérek Erdőföldje ~ *te woidakkə* ~ die Waldäcker (15) és a legelőnek *te huidwoatt* ~ die Hutweide (17) keleti része: *tə šofpeəri* ~ der Schafberg. Az úrbéri erdőből hódították el *te hiəššakkə* ~ die Hirseäcker (v. ö. 25. l.) ~ a Kölesdülőt (18) még a 18. században és a múlt század közepe táján a telkes jobbágyok Erdőföldjét ~ *te woidakkə* ~ die Waldäcker. Az úrbéri erdőben ~ *tə pauənwoid* ~ der Bauernwald (20) van egy eredetéről világosan beszélő dűlő-név: *tə pauhoitskram* ~ der Bauholzgraben ~ Épületfaárok (a hagyomány szerint a telepesek innen szállították a fát építkezésükkor) azután egy kissé eltorzított, a középkorból ránk hagyományozott név: *d'jirmeg*, térképeken: Nyirmegye.

⁴⁹ Esterházy-lvt. Szücs el. 1736.

1438-ból való oklevélben így fordul elő: *prata Nyrmegh*.⁵⁰ Jelenti tehát a „nyírerdő mögötti” rétséget. *Ny ~ dʃ* zöngésedési jelenség. — Ökörtilos (Pesty, Helységnévtár) ~ *okksn-staund* ~ Ochsenstand pedig fenntartott legelő igavonó ökrök számára.

A most leírt erdő a 14-es dűlőn át a falu mögött északra húzódott. Így *te hinttauziŋa* ~ die Hinten-aus-äcker (*iŋ* = ig) ~ a Hátulsó földek irtásterület a hagyomány szerint is, meg a pápateszéri határral való összefüggés szerint is. De még a 18. században vették művelés alá (12).

Az 1868-as urbárium szerint Szücsnek nincsenek rétjei, Szénát Zsörk-ben kaszálnak. Valóban. Hisz *te šažakkə* ~ die Schilfäcker (*šaš* magyar jövevényszó a nyelvjárásban = Schilf) ~ Sásdűlő (14) úgy látszik — akkor még zsombékos terület. A mostani rétek pedig: *te lauŋə* és *te mittən wozn* ~ die langen és die mitteren Wiesen ~ Hosszú- és Középrétek (10, 9) nagyon vizenyősek lehettek, amiről tanúskodik a velük határos dűlők neve: *te wassəlakka* ~ die Wässerläcker (*wassəlakka* = olyan terület, ahol megáll a víz, ill. forrásokkal tele föld) ~ Forrásföldek (11) és *te wassəlakka* ~ die Wässerläckerl ~ Kis forrásföldek (10).

Az északi határ dűlőnevei a kiterjedésről, fekvésről, irányról beszélnek: *te lauŋə* ~ die Langen ~ Hosszúföldek (8), *te mittən* ~ die Mitteren ~ Középdűlő (8a), *te prəədn akka* ~ die breiten Äcker ~ Szélesföldek (7b). A csóti jobbágyok sokáig bérelték *te tšodərakka* ~ die Csóter Äcker ~ a Csóti dűlőt (6). Ez valószínűen a középkori szántóföld-terület.⁵¹

Az örökváltság idején osztották föl a legészakibb erdő-, ill. legelőterületet (5). Először a csóti úttól balra fekvő részét: *te naixi tailiŋ* ~ die neue Teilung ~ Újosztás (a), majd tőle jobbra *te prummakka* ~ die Brunnäcker ~ Kútföldek (b) és *te prummakka* ~ die Brunnäckerl ~ Kis kútföldek. A név éppen a legelő kútjáról ered. Ezt a magyarázatot adták Pesty Frigyesnek gyűjteménye számára is. Most a községi hivatalnokok földje.

⁵⁰ Phalmi rendtört. VIII. 507. l.

⁵¹ V. ö. Phalmi rendtört. VIII. 388. l.

Az alsó falu végen a pásztorház mellett elhaladó Koppányi-út körüli dűlő: *te hoidərauzakkə* ~ die Halter-aus-äcker ~ Pásztorház irányában fekvő földek (3b). Más nevét az út menti kápolnától nyerte: *te khopönakkə* ~ die Kapellenäcker. A mostani 3-as dűlőn voltak egykor még: *te khəi-maripeəriakkə* ~ die Kalvarienbergäcker (3a) és *te kurwats* ~ die Kurwats(äcker) (3c). Az utóbbinál történeti adat híján tisztán nyelvészeti alapon semmi értelmét sem találtam, (1857-ben *kurmazl*). Analogiául szolgálhatna talán ilyen név, mint „Kurvalapos“ (Tiszaörsön). Márgás, lapályos, kevésbé termékeny terület.

A határkép teljes lesz, ha még megemlíjtük *te wāixədn* ~ die Weingärten ~ Szőlők (4). Szücs szőlőhegye ~ *təs kapiəri* Zsörkön van. Feltűnő, hogy hiányoznak a Kenderesek. Talán pótolták a terjedelmes házikertek ~ Hausgärten (2, 13).

Szücs és Koppány között terült el a középkori pusztá, Haraszi szántóföldje.⁵² Emlékét dűlőnév nem őrzi. Egy alsó falu végen letelepedett cigány család vette fel nevét.

8. Összefoglalás.

Kitűzött célunkhoz híven próbáltuk tisztán a dűlőnevek alapján néhány község határképét megrajzolni. A magyar történeti tér kicsike kis területének egy-évszázados részletalakulását vázoltuk. S ezzel egyetemesebb történeti érdekű kérdéseket is érintettünk. Mert a dűlőnevek életrajzuk kikutatásával éppen olyan tökéletes értékű történeti adatokká válnak, mint amilyenek az oklevéltári írott emlékek.

Ha okmányokból nem is volna ismeretes, a dűlőnevek világítanának rá arra a tényre,⁵³ hogy az általunk kutatott területen a középkorban sokkal sűrűbben voltak helységek, mint most találhatók. Bakonypéterd dűlőnévkincsében két helységnév szerepel: Likivarsány és Picsord. Romándon egy dűlő a középkori Csehi nevét őrizte meg. Szücs műveltföld-nevei között Zsörk neve hagyományozódott ránk.

De nemcsak a név nem kallódott el. A helyet is megjelölik, ahol a helységet keresnünk kell. A legtöbb esetben egyéb-

⁵² Phalmi rendtört. VIII. 388. l.

⁵³ V. ö. Weidlein János, Egyetemes Philologiai Közlöny. 57, 185. II.

eszközök segítségével nagyjából a határ terjedelmét is megállapíthatnók. A határok összevetéséből vont következtetések talán halvány fényt deríthetnének a helységek népességi, gazdasági, stb. vonatkozásaira. A kevésbbé világos fogalmú dica összeírások mellett ezek az eredmények is hivatva lennének a középkori helységek jellegét illető kérdést tisztázni.⁵⁴

Az általunk kutatott területen a dülőnevek alapján bemutatott térszíni alakulás nemcsak a középkori falu szántó-földjeit (amivel a községek helytörténetében óhajtunk foglalkozni), hanem a középkori település egy formáját is elénk tárja. A középkorban csak kevés föld állt megművelés alatt. A határnak több mint kétharmad része legelő ill. erdő. A középkori helység az erdő és műveltföld határvonalának egy pontján terült el. Így találjuk ezt Bakonypéterd, Bakonyszentiván (Kirchenäcker helyén), Fenyőfő, Románd (Kirchenäcker helyén) és Szücs településében. A falu közvetlen közelében pedig tó volt: Bakonypéterden, Bakonykoppányban (Egres-tók), Bakonyszentiván (Neue Wiese), Fenyőfőn (Fertős-äcker), Romándon (Binselache), Szücs (Sás-äcker), Gyiróton is mélyföld még most is a Kirchenäcker egy része.

Az új német telepesek a törökhódoltság idején elhagyott régi településhelyeket foglalták el. Bakonyszentiván és Románd kivételével. A bemutatott határképek arra engednek következtetni, hogy a lakosság kultúrfeladatát megértette. De ez nem elvi jelentőségű érdemük. Ugyanis a középkorban is művelés alatt állt földnek a törökhódoltság utáni újra-kezelésbe vétele nem volt nagy teljesítmény, ha meggondoljuk, hogy a szomszédos, részben ép községek már előzően bérbe vettek elhagyott területeket, vagy hogy egyes falvak mint majorok éltek tovább. Ez azonban a határnak csak kis hányada. De ők tették kultúrterületté a nagy erdőségeket. Mert a 18. században a megjavított háromnyomású gazdálkodás folyt, amely a 19. század harmadik negyedéig fokozatosan átengedte helyét a modern gazdálkodásnak. Így állandóan újabb és újabb föld szerzésére a korszükséglet és az egyéni boldogulás lehetőségeinek föl kutatása indított.

⁵⁴ V. ö. Isbert, O. A., Das südwestliche ungarische Mittelgebirge. Langensalza—Leipzig, 1951. 158. ll. — Századok. 66, 329. ll.

Schilling Rogérnak⁵⁵ az új telepesek névadására vonatkozó tétele: „Az eredeti magyar dülőneveket seholsem fordították le németre, hanem új német névvel illették“ a mi megfigyeléseink alapján kissé módosul. Néhány falu műveltföldnevei között találunk magyar neveket is. Eredetileg nem jelöltek műveltföldet. Eredetük szerint vagy a középkorból hagyományozódtak át, vagy a telepített falvak mellett kialakult majorok uradalmi alkalmazottainak újabb alkotásai (pl. Romádon: Kútlap; Fenyőfőn, stb.). Néhány kutatott községünk határának legnagyobb részét a Bakony hegység vonulata foglalja el. Itt a terepformák (hegy, völgy, szakadék, patak, stb.) elnevezései oklevelekből vett adatokkal igazolhatóan a középkorból származnak (pl. Szászhalom, Tekeresér, Nyirmeg, Odvaskő, stb.). Ezt a jelenséget úgy magyarázhatnók, hogy az új telepesek a művelés alá vett határreszeket, tehát mindennapi munkaterületüket új névvel jelölték meg, de a többi térszíni forma számára nem alkottak új terminológiát, ha a hagyománytáradó közegtől a régi elnevezéseket átvehették. Az utóbbi elnevezések közül többet le is fordítottak, de a magyar névvel váltakozva használják.

Már most az a kérdés, milyen közvetítéssel jutottak az új telepesekhez a régi magyar dülőnevek. Erre nézve tudunk megnyugtató feleletet adni. Az egyes községek határának fenti tárgyalását megelőzőn egy legrövidebbre fogott telepítéstörténettel (bővebben a falvak helytörténetében dolgozzuk fel!) az a célunk, hogy jelezzük a helységek teljes elpusztulását a török hódoltság idején. A telepítés pedig idegen nemzetiségekből történt. Elvértve akad a telepesek névsorában magyar is. Ezek semmiképen sem lehettek az áhagyományozók. Sokkal közelebb visz a kérdés megoldásához a következő megfontolás. Az a jelenség, hogy a falvak a 16. század közepe táján kimaradnak a dica összeírásokból, nem jelenti azt, hogy végkép el is pusztultak, kivéve ha az összeíró külön is jelzi (pl. Koppány). Esetleg csak elhagyta a lakossága (pl. Románd). Lakatlanul — úgy látszik — csak átmenetien és rövid ideig maradtak. Lakosságban nagyon is

⁵⁵ Schilling Rogér, Dunakömlőd és Németkér letelepítés-, népiség- és nyelvtörténete. Budapest, 1933. 72. l.

megfogyatkozva tovább élt a középkori falu. Így érthető, hogy Romándot 1592 újra mint possessiót említik az oklevelek. Koppányt 1683-ban végleg elhagyják lakói, Fenyőfőről 1626-ban külön kiemelve találjuk: desertum. Világos tehát, hogy az új német telepesek legalább prediumokat találtak. Így élet volt Péterden,⁵⁶ Romándon.⁵⁷ Majorok voltak Szücsön. Szentivánban, Fenyőfőn az 1700 évek elején.⁵⁸ Már most nyilvánvaló, hogy a magyar dülőnevek megőrzői és áthagyományozói a puszták gyér számú lakói közvetlenül a Bakony vonulatának lábánál.

Mielőtt még arra a kérdésre rátérnénk, vajjon lehet-e a dülőnevekből a telepesek őshazájára következtetni, ezt megelőzően annak a meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy elvileg semmi akadálya nincsen annak, hogy a telepesek őshazájuk dülőnévkincséből egy-két nevet az új hazában is ne alkalmaztak legyen. Csak természetes, ha a környezet momentumai megegyeztek. Ezt megállapítani azonban csak úgy lesz módunkban, ha a dülőneveket összehasonlító módszerrel tudjuk földolgozni. De ilyen következtetések eredményei akkor lesznek meggyőző erejűek, ha előzetesen jellegzetes mintákat sikerül találni. Vagyis, ha a magyarországi telepek lakosságának zöméről oklevelek alapján kimutatható lesz, hogy melyik szűkebb német vidékről vándoroltak ki és egyes dülőneveikről így az azonosság nyilvánvalóan megállapítható, akkor ezekből az esetekből kell majd az ilyen természetű névadás körülményeit és szellemét megfigyelni. Amiből azután módszer kialakítható. Ennek a módszernek az eredményei még mindig nem lesznek meggyőző erejűek, hanem az őshaza kikutatásához perszadeáló okok. Dülőnévanyagunknak ilyen oldalú földolgozására nem vállalkozhattunk, mert kutatott falvaink lakosságának őshazája nagyon általánosan van megadva és nélkülözzük még az összehasonlításhoz elengedhetetlen egyetemes dülőnévgyűjtést. Ezek ellenére is egy-két névnek ilyen vonatkozására már titkon gondoltunk. Az ez irányú vizsgálódást tűztük ki legközelebbi feladatunkul a hét község helytörténete keretében.

⁵⁶ V. ö. Phalmi rendtört. IV. 197. l.

⁵⁷ U. C. Fasc. 28. No 54. Olt.

⁵⁸ N. R. A. Fasc. 1180. No 8. Olt.

IRODALOM

1. Nyelvészeti művek.

- Andersen, K. G., Über deutsche Volksetymologie. Leipzig, 1899.
Hajnal Márton. Az isztiméri német nyelvjárás hangtana. Budapest, 1906.
Happ József, Béb község német nyelvjárásának hangtana. Budapest, 1915.
Kluge, Friedrich, Abriß der deutschen Wortbildungslehre. Halle, 1923².
Petz Gedeon. Szórványos mássalhangzófejlődés jövevényszavainkban. M. Ny., 23, 138. II.
Reis, H., Die deutschen Mundarten. (S. G.) 1912.
Schatz, J., Altbayrische Grammatik. Göttingen. 1907.
Schwarz, Ernst, Mundartliche Angleichung. Zonf, 5, 161. II.
Sütterlin, L., Neuhochochdeutsche Grammatik. München, 1924.
Tschinkel—Willomitzer, Deutsche Sprachlehre. Wien, 1926².
Weigl, H., Die niederösterreichischen *ui* Mundarten. Teuthonista, 1, 140. II.

2. Szótárak.

- Kluge, Friedrich, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Straßburg, 1915⁸.
Lexer, M., Mittelhochdeutsches Handwörterbuch. Leipzig, 1872—78.
Schade, O., Althochdeutsches Wörterbuch. Halle, 1872.
Schmeller, J. A., Bayerisches Wörterbuch. München, 1872—77.
Szamota—Zolnai, Magyar Oklevél-Szótár. Budapest, 1902—06.

3. Történeti művek.

- Beli, Matth., Notitia Hungariae. Veszprém vm. leírása. Kézirat (Nemzeti Múzeum).
Csánki Dezső, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. Budapest.
Erdélyi László, A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. Budapest. (Idézve: Phalmi rendtört.)
Hóman—Szekfű, Magyar történet. VIII. kötet.
Hoops, J., Reallexicon der germ. Altertumskunde. Straßburg, 1911—.
Isbert, O. A., Das südwestliche ungarische Mittelgebirge. Langensalza—Leipzig, 1931.
Korabinsky, J. M., Geographisch-historisches und Produkten Lexicon von Ungarn. Preßburg, 1786.

- Naumann, Hans, Grundzüge der deutschen Volkskunde. 1922.
 Schmidt—Schilling—Schnitzer, Das Deutschtum in Rumpfungarn.
 Herausg. v. J. Bleyer. Budapest, 1928.

4. *A dűlőnévkutatás könyvészete.*

- Beschorner, Hans, Handbuch der deutschen Flurnamenliteratur bis 1926.
 Frankfurt a. M., 1928.
 Best, Walther, Flurnamenforschung im Rahmen der modernen Volkskunde. Hess. Bl. f. Volkskunde. 28, 1—40. 1 .
 Buck, M. R., Oberdeutsches Flurnamenbuch. Baireuth, 1931².
 Egli, J. J., Geschichte der geographischen Namenkunde. Leipzig, 1886.
 Mályusz Elemér, A népiség története. (Hóman B., A magyar történetírás új útjai. Budapest, 1931.)
 Meier, John, Deutsche Volkskunde. Berlin—Leipzig, 1926. 145. 11.
 Meiche, A., Das Flurbild von Sebnitz. Crimmitschau, 1925.
 Schwartz Elemér, A nyugatmagyarországi német helységnevek. Budapest, 1935². (Idézve: Nym. nhn.)
 Vollmann, Remigius, Flurnamensammlung. München, 1926⁴.

TÁRGYMUTATÓ.

Ablösungsäcker 31	Gänseäckerl 39
Abschnitt(weg) 38	Gemeindewiese 29
Achtklafteräcker 41	Gemeindewinkel 41
Anger 18, 42, 48	Gerenceäcker 32
Anlehne 38	Görzsönykút 45
Äcker 36, 40, 44, 49	Gyirót-er Äcker 49
Äckerl 35	Ha(a)rnäcker 35, 49
Äckerlweingärten 37	Halter-aus-äcker 54
Bauholzgraben 52	Hanfäckerl 44, 50
Bauernwald 52	Hanfgärten 26, 55, 58, 42
Belső dűlő 50	Hanfiesen 50
Bergäcker 32, 44, 48	Hausäcker 37, 42
Berghutweide 31	Hausgärten 26, 42, 44
Bergstückchen 39	Hauswiesen 50
Binselache 49	Hederichäcker 28
Birkenäcker 26	Herrschaftsbreite 51
Bläss(e) 31, 46, 52	Herrschaftswald 48
Brainmühle 41	Heudristenäcker 49
Breiten 53	Hinten-aus-äcker 27
Brückenäcker 33	Hint-aus-igen Äcker 55
Brückchenwiesen 49	Kirchenäcker 29, 41, 42, 46
Brünnchenäcker 50	Holzgärtlein 45
Brünnchenäckerl 50	Hotteräcker 49
Csárda-út 42	Höhenäcker 27
Csehi-er Äcker 50	Huldenäcker 31, 40, 42
Csehiser Äckerl 50	Huldengärten 28
Cseresäcker 40	Huldenteichwiesen 39
Csót-er Äcker 53	Huldenweingärten 41
Dammäcker 28	Hutweide 21, 58, 40, 50, 52
Dreimahd 49	Hügeläcker 42
Egrestók-wiesen 18, 52	Kahlvarien(berg)äcker 28, 54
Erbsenäcker 42	Kanalgraben 54
Fertősäcker 45	Kapellenäcker 54
Freiäcker 47	Kälberweide 50
Freistückchen 45	Kirchenäcker 29, 41, 42, 46
Friedhofäcker 32	Kis külső 50
Gartenäckerl 26	Kleeäckerl 43
	Kleegärten 26, 35

Kleinhäuslerfeld 45
 Kleinhäuslerwald 45
 Kleinhäuslerweingärten 45
 Klein-Teichlein 45
 Kohlenschürer(Berg) 32
 Kohlenstätte 26
 Krautäckerl 26
 Krautgärten 33, 43, 50
 Kreuzäcker 33, 35
 Krummäcker 42
 Kurwats 54
 Kútlap 48
 Langen 53
 Lázi-er Äcker 49
 Lehmgrubenäcker 29, 45
 Likivarsány-er Wiesen 37
 (Lull) 27, 37, 48
 Meierhofäcker 51
 Mitteren 53
 Morastäcker 34
 Mühle 35
 Mühlgärtlein 33
 Mühlneuriss 25
 Mühlschlagäcker 25
 Mühlwiesen 28
 Nagyaszó-er Äcker 45
 Nádasztó 55
 Neue 31
 Neuriss 24, 51 43
 Nyirmeg 52, 56
 Ochsenstand 53
 Ochsenweide 39
 Odvaskő 56
 Örterl 27
 Picsordäcker 36
 Pitjor 36
 Proletargrund 37
 Raaber Äcker 27
 Raaber Wiesen 27
 Röhrenäcker 31
 Samstagweingärten 37
 Sandäcker 27, 42
 Sandäckerl 29, 49
 Sandbläss 45
 Saulache 29
 Sauwinkel 32

Schafberg 52
 Sás-äcker 45
 Schauturm 38
 Schmalenäcker 33
 Schwebelbrünnchenäcker 28
 Siebenmahd 41
 Spitzäcker 27
 Standäcker 39
 Steigäcker 48
 Steinhügeläcker 32
 Steinigenäcker 45
 Százhalom 56
 Szilasberek 36
 Tabakstückchen 49
 Tag 51
 Talweingärten (lull) 27, 37, 48
 Teichäcker 42, 48
 Teichäckerl 48
 Teichwiesen 32, 34
 Teilung 29, 53
 Tekeresér 56
 Tézslakúti dűlő 36
 Überelendäcker 37, 47
 Varsány-er Äcker 49
 Viehtrifhutweide 31
 Vierhäuptchen 42
 Vierklafterweingärten 41
 Viermahd 41
 Waldäcker 31, 40, 49, 52
 Waldäckerl 49
 Waldgärten 26
 Waldgrund 48
 Wasenäckerl 32
 Wässerläcker 53
 Wässerläckerl 53
 Weingärten 27, 32, 37, 41, 43, 48, 54
 Weingärtenäcker 38
 Wiesen 29, 41, 49, 53
 Wiesenäcker 40
 Wieschen 50
 Wolfsgaben(äcker) 31
 Zehnklafteräcker 41
 Ziegelbrunn 36
 Ziegelgrundäcker 28
 Zircerwegäcker 44
 Zsörkerweingebirge 32, 54
 Zwölfklafteräcker 41

DEUTSCHER AUSZUG.

Vorliegende Arbeit besteht aus drei Teilen.

Der I. Teil gibt eine Einleitung in die deutsch-ungarische Flurnamenforschung. Daher behandelt er die Flurnamenforschung im allgemeinen. den Gegenstand, die Aufgabe (Sammeln und Deuten) und — da die ungarländische Flurnamenforschung im Dienste der Ortsgeschichte steht — die eigenartige systematische Methode, nämlich die Erforschung der hist. Gestaltung des Flurbildes, wie es sich ausschließlich im Flurnamenschatz abspiegelt. Die primäre und vollständigere heuristische Methode stützt sich auf das Gedächtnis des an den Überlieferungen festhaltenden, seit zwei Jahrhunderten hier wohnenden deutschen Volkes, die sekundäre aber auf die urkundlichen Quellen.

Im II. Teil wird die mittelbairische *ui*-Mundart der erforschten deutschen Dörfer von dem Gesichtspunkte der gesammelten Flurnamen aus behandelt. Hier werden die sprachwissenschaftlichen Beziehungen der Flurnamen erörtert. Sodann folgen vom altbairischen Lautbestand ausgehend kurz die hist. Entwicklung der Laute, Aussprache der ung. Fremdwörter, die homogenialisierende und differenzialisierende Entwicklung der Wortstruktur (Zusammenziehung, Assimilation, usw.), schließlich die Strukturentwicklung der Flurnamen nebst dem Versinken der Bedeutung in das Unterbewußtsein (Anlautskürzung, Anlautserweiterung, Volksetymologie, Schreiberetymologie). Aus der Wortbildungslehre ergibt sich, daß als Flurnamen einfache Grundwörter, mit Ableitungssuffix gebildete, zusammengesetzte Wörter sowie elliptische Namen gebraucht werden. — Dieser Teil schließt mit einer Skizze des Dreifeldersystems, der Weidelandverhältnisse und des Weinbaues in den erforschten Dörfern im 18. Jht und in der ersten Hälfte des 19. Jhts.

Der III. Teil enthält die Flurnamen der im 18. Jht. angesiedelten deutschen Dörfer am nördlichen Bakony-Rand: Bakonygyirót, Bakonykoppány, Bakonypéterd, Bakonyszentiván, Fenyőfő, Románd, Szücs nach der oben erwähnten systematischen Methode geordnet. Den besonderen Inhalt dieses Teiles betreffend sei auf das Sachverzeichnis verwiesen. Die Neukolonisten haben in ihrem alltäglichen Betätigungsbereich (Gewannen) neue Namen geschaffen. Die Namen der anderen Flächenformen dagegen wurden übernommen, falls es einen überliefernden Vermittler gab. Die Samlung bezieht sich auf die Gewannnamen. Die Gestaltung der Flurmarken und ihre Ausbildung, wie sie sich heute dem Forscher zeigen, sind teils der Natur selbst, teils den Einwohnern zu verdanken. Die zeitbedingte und aus eigenem Interesse erfolgte Kultur-

arbeit ist kein besonderes Merkmal und Verdienst der deutschen Kolonisten, da derselbe Zustand auch auf dem Gebiet anderer Nationalitäten zu treffen ist. Im Mittelalter wurde weniger Ackerfeld bestellt als bei dem verbesserten Dreifeldersystem des 18. Jhts. Hieraus erklärt sich der Umstand, daß die Neukolonisten — wie dies aus den Flurnamen hervorgeht — ausgedehnte Wälder rodeten. Während der Türkenbelagerung verließen die ung. Einwohner das Gebiet und das bishin bezäimte Wildwasser verbreitete sich. Somit war es auf einigen Flurmarken nötig kleinere Sümpfe zu entwässern. Durch die Flurnamen wird das Gebiet ehemaliger Ortschaften, eine mittelalterliche Siedlungsform, sowie das mittelalterliche Pflugland einiger Gemeinden nachgewiesen.

- XXII. Szilasi Klára:** Stöckel Lénárd Zsuzsanna-drámája és a bártfai német iskolai színház a XVI. században. (Leonhard Stöckels Susanna-Drama und das deutsche Schuldrama in Bartfeld (in Ungarn) im 16. Jahrhundert.) 1918. ... 3.50 P
- XXIII. Pukánszky Béla:** Herder hazánkban. I. Herder és a népies irány. (Herder in Ungarn. I. Herder und die volkscundliche Richtung.) 1918. ... Elfogyott. Vergriffen.
- XXIV. Szepessy Ilona:** Grubenfelsi Gruber Károly Antal hazai német író élete és irodalmi működése. (Leben und literarisches Wirken des deutsch-ungarischen Schriftstellers Karl Anton Gruber von Grubenfels.) 1919. ... Elfogyott. Vergriffen.
- XXV. Schmidt Gizella:** Szepesi német népdalok és népies énekek (Zipser deutsche Volkslieder und volkstümliche Lieder.) ... Elfogyott. Vergriffen.
- XXVI. Nagy Anna:** Heine ballada költészete és hatása a magyar balladára. (Heines Balladendichtung und sein Einfluß auf die ungarische Ballade.) 1919. ... 3.— P
- XXVII. Gerő Zsófia:** Hartmann Móric mint politikai költő, különös tekintettel a magyarsághoz való viszonyára. (Moritz Hartmann als politischer Dichter und sein Verhältnis zum Ungartum.) 1919. ... Elfogyott. Vergriffen.
- XXVIII. Dr. Motz Atanáz S. O. Cist.:** Oswald von Wolkenstein élete és költészete. (O. von Wolkensteins Leben und Dichten.) 1915. ... 2.— P
- XXIX. Dr. Pukánszky Kádár Jolán:** A pesti és a budai német színesztet története II. rész. 1812—1847. (Gesch. des deutschen Theaters in Pest und Ofen. II. Teil 1812—1847.) 1923. ... 4.50 P
- XXX. Dr. Koszóc János:** Fessler Aurél Ignác, a regény- és történetíró. A felvilágosodástól a romantikáig. (Aurel Ignaz Fessler, der Roman-schriftsteller und Historiker. Von der Aufklärung bis zur Romantik.) 1923. ... 4.50 P
- XXXI. Dr. Pukánszky Béla:** A magyarországi német irodalom története. A legrégibb időkől 1848-ig. (Geschichte der deutschen Literatur in Ungarn. Von den ältesten Zeiten bis 1848.) 1926. ... 8.— P
- XXXII. Florián Kata:** A kassai német színesztet története 1816-ig. (Geschichte des Kaschauer deutschen Theaters bis 1816.) 1927. ... 3.— P
- XXXIII. Bernfeld Magdolna:** A németiség Jókai Mór megvilágításában. (Das Deutschtum bei Maurus Jókai.) 1927. ... 3.— P
- XXXIV. Basch F. Antal:** Preyer Nep. János. Egy elfeledett bánati német író. (Johann Nep. Preyer. Ein vergessener Banater deutscher Schriftsteller.) 1927. ... 3.50 P
- XXXV. Neuhauser Frigyes:** A zirci német nyelvjárás hangtana. (Lautlehre der deutschen Mundart von Zirc.) 1927. ... 2.— P
- XXXVI. Márer Erzsébet:** Schiller és a fiatal Nietzsche szellemtörténeti kapcsolatai. (Geistesgeschichtl. Berührungen zw. Schiller u. dem jungen Nietzsche.) 1928. ... 2.— P
- XXXVII. Kurzweil Géza O. S. B.:** A forma mint kifejező eszköz Klopstock ódaköltészetében. (Die poetische Form als Ausdrucksmittel in Klopstocks Odendichtung.) 1928. ... 3.— P
- XXXVIII. Dr. Hermann Egyed:** A bátaszéki németek és népdalaik. (Die Deutschen von Bátaszék und ihre Volkslieder.) 1929. ... 3.50 P
- XXXIX. Vass Klára:** Buda német utcanévei. A Vár és Ujlak utcanévei. 1696—1872. (Ofens deutsche Gassenamen. Die Gassenamen der Stadtteile Festung und Neustift von 1696 bis 1872.) 1929. ... 4.— P
- XL. Vatter Ilona:** A soproni német színesztet története 1841-ig. (Die Geschichte des deutschen Theaters in Sopron-Oedenburg bis 1841.) 1929. ... 3.50 P
- XLI. Eszterle M. Edit:** A budakeszi német nyelvjárás hangtana. (Lautlehre der deutschen Mundart von Budakeszi.) 1929. ... 3.— P
- XLII. Weidlein János:** A murgai német nyelvjárás alaktana. (Formenlehre der deutschen Mundart von Murga [Kom. Tolna.]) 1930. ... 2.50 P
- XLIII. Didóvác György:** A budai jogkönyv (Ofner Stadtrecht) hangtana. (Lautlehre des Ofner Stadtrechts.) 1930. ... 2.50 P
- XLIV. Berzenczey Margit:** Wildgans-tanulmányok. (Wildgans-Studien.) 1930. ... 3.— P

- XLV. **Oszttern Rózsa:** Zsidó újságírók és szépírók a hazai németnyelvű időszaki sajtóban a „Pester Lloyd“ megalapításáig, 1854-ig. (Jüdische Journalisten und Schriftsteller in der deutsch-ungarischen periodischen Presse bis zur Gründung des Pester Lloyd, 1854.) 1930. ... 3.— P
- XLVI. **Monsberger Ulrik O. S. B.:** A hazai német naptárirodalom története 1821-ig. (Geschichte der deutschen Kalenderliteratur in Ungarn bis 1821.) 1931. ... 2.— P
- XLVII. **Szemző Piroska:** Német írók és pesti kiadók a XIX. században. (1812—1878.) (Deutsche und österreichische Schriftsteller und ihre Pester Verleger im 19. Jahrhundert. 1812—1878.) 1931. ... 3.50 P
- XLVIII. **Erdődi József:** A finnugor és indogermán népek legrégibb érintkezésének néhány bizonyítéka. (Einige Beweise für die ältesten Berührungen zwischen den finnischugrischen und indogermanischen Völkern.) 1931. ... 2.50 P
- XLIX. **Jenőfi Éva:** Adatok a szegedi német telepesek és céhek történetéhez. (Beiträge zur Geschichte der Deutschen Siedler und ihrer Zünfte in Szeged.) 1932. ... 3.— P
- L. **Fürst Ilona:** Dóczi Lajos mint német író. Egy zsidó írói nemzedék tipusa. (Ludwig Dóczi als deutscher Schriftsteller, Typus einer jüdischen Schriftstellergeneration.) 1932. ... 3.50 P
- LI. **Kardos Emília:** A pécsi német sajtó és színészet története. (Geschichte der deutschen Presse und des deutschen Theaters in Pécs—Fünfkirchen.) 1932. ... 3.50 P
- LII. **Schilling Rogér S. O. Cist.:** Dunakömlöd és Németkér telepítés-, népi- és nyelvtörténete. (Siedlungs-, Volkstums- und Sprachgeschichte der beiden deutschen Gemeinden Dunakömlöd und Németkér, Kom. Tolna.) 1933. ... 8.— P
- LIII. **Bonomi Jenő:** Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában, tekintettel Budaörs környékére. (Das Kirchenjahr in Spruch und Brauch der deutschen Gemeinde Budaörs, mit Rücksicht auf die Umgegend.) 1933. ... 3.50 P
- LIV. **Riedl Ferenc:** A budaörsi német (középbajor) nyelvjárás alaklana. (Formenlehre der deutschen [mittel-bayrischen] Mundart von Budaörs.) 1933. ... 4.— P
- LV. **Schnitzl Erzsébet:** Adatok Nagytőszeg telepítéstörténetéhez és néprajzához. (Beiträge zur Siedlungsgeschichte und Volkskunde der Gemeinde Nagytőszeg—Heufeld.) 1933. ... 2.50 P
- LVI. **Doromby Karola:** Schedius Lajos mint német-magyar kultúrközvetítő. (Ludwig von Schedius als deutsch-ungarischer Kulturvermittler.) 1933. ... 3.50 P
- LVII. **Bárdos István:** Pécs régi német utcanevei. (Die alten deutschen Strassennamen von Pécs—Fünfkirchen.) 1933. ... 2.— P
- LVIII. **Kramer Imre:** A magyarországi német népdal. (Das ungarländische deutsche Volkslied.) 1933. ... 5.— P
- LIX. **Nagyivánné Barhó Margit:** Francia irodalom a magyarországi német folyóiratokban 1767—1852. (Französische Literatur in den ungarländischen deutschen Zeitschriften vom 1767—1852.) 1933. ... 2.50 P
- LX. **Festschrift für Gideon Petz:** 1933. ... 6.— P
- LXI. **Péterdi Ottó:** Az észak-bakonyfalvai német falvak dülönevei. (Die Flurnamen der deutschen Dörfer vom nördlichen Bakony-Gebirge.) 1934. ... 2.50 P

Megrendelhetők a Pfeifer-féle könyvkereskedésben (Zeidler testv.).
(Zu beziehen durch die Ferdinand Pfeifer'sche Buchhandlung, Gebr. Zeidler.)
Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 5. sz.